

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně

Seminář dějin umění

Bakalářská diplomová práce

Nový zámek v Jevišovicích

-

*Od Villy Ugarte k romantické rezidenci v arkádovém
stylu*

Autor: Mgr. Aleš Klempa

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

Brno 2008

Prohlašuji tímto, že jsem výše uvedenou bakalářskou práci vypracoval sám, pouze s využitím literatury a pramenů v ní uvedených.

V Brně dne 30. listopadu 2008

.....
Mgr. Aleš Klempa

Obsah:

Úvod	4
1. Kritika pramenů	6
2. Dějiny zámku podle majitelů	8
2.1 <i>Lovecký letohrádek hrabat de Souches</i>	8
2.2 <i>Ugartovská villegiatura</i>	11
2.3 <i>Rundbogenstil občana Josefa Ugarte</i>	18
2.4 <i>Společná rezidence Lovatelli-Baldazzi</i>	21
2.5 <i>Romantické rodové sídlo barona Biedermanna</i>	22
2.6 <i>Soukromé muzeum Viléma Offenheima</i>	24
2.7 <i>Venkovské sídlo Larisch – Mönnichů a doba poválečná</i>	26
3. Popis zámeckých budov	27
3.1 <i>Exteriér</i>	27
3.2 <i>Interiéry</i>	29
4. Uměleckohistorická kritika výzdoby	31
5. Jevišovický Nový zámek v díle architekta Emila Bresslera	33
6. Celkové zhodnocení stylu a funkce zámku	38
Závěr	41
English summary	42
Seznam použité literatury	43
Samostatná obrazová příloha	

Úvod

Nový zámek v Jevišovicích představuje ojedinělou a patrně i nejvýznamnější ukázkou historismu na jihozápadní Moravě. Na rozdíl od jiných romantických staveb tohoto druhu v regionu však zůstává širší i odborné veřejnosti poměrně neznámým. Ačkoliv na první pohled působí poněkud exoticky a jako by byl stvořen na zelené louce v jednom okamžiku, archivní průzkum ukazuje, že se jedná o strukturu se složitějším stavebním vývojem, která zdaleka není pouhým výkřikem pozdně-historického eklekticismu bez kontextu, jak bývá nejčastěji hodnocen. Původně dřevěný lovecký letohrádek ze závěru 17. století, postavený uprostřed panské obory na okraji Jevišovic, byl v průběhu 18. století a na počátku století 19. postupně rozšiřován takřka všemi směry. Jeho dřevěné jádro nahradilo cihlové zdivo a stavba celkově doznala zvýšení, čímž vznikl jednoduchý barokně - klasicistní zámeček s převážně obdélným půdorysem, podobný italským villegiaturám. Bylo příznačné, že tuto stavbu obklopoval rozsáhlý anglický park s galerií soch, zahrnující rovněž užitkovou zahradu se skleníky. Další úpravy z poloviny 19. století, případně z doby po roce 1879, zámek oděly do historizující fasády v obloukovém stylu. Jednalo se o vcelku vzácný příklad použití tohoto stylu v moravské zámecké architektuře, který se v domácích podmínkách častěji uplatňoval na veřejných stavbách. Poslední úpravy z roku 1899, prováděné podle plánů vídeňských architektů Emila Bresslera a Gustava Wittrische, zámek s částečným respektem k jeho dřívější stylové podobě dále rozšířily o nový trakt v tudorovském duchu a vybavily četnými estetickými, ale také technickými prvky, jež mu vtiskly současný vzhled a zároveň z něj vytvořily na svou dobu moderně vybavené šlechtické sídlo. Zvláštní pozornost zasluhuje měnící se funkce zámku, jenž měl původně charakter doplňkové vrchnostenské stavby pro občasné panské kratochvíle postupně transformované do hlavní rezidence jevišovického panství, na místo tzv. Starého zámku v centru městečka. Ve své práci věnuji významnou část i architektu Emilu Bresslerovi, který je v naší domácí odborné literatuře prozatím neznámý, nicméně ve stavebních dějinách Nového zámku, a zejména v dějinách architektury konce habsburské monarchie, zaujímá čestné místo. Pokouším se přiblížit čtenáři Bresslerovo dílo a zařadit jevišovickou přestavbu do jeho kontextu.

Na tomto místě chci vzdát hold svému dědu *JUDr. Ladislavu Audymu*, který velkou část života zasvětil dějinám jevišovického panství a bez jehož archivních materiálů by moje práce nevznikla.

Za cenné rady současně děkuji vedoucímu mé práce a velkému Moravanovi, **prof. PhDr. Jiřímu Kroupovi, CSc.** a také jeho vynikajícím pracem, které mi pomohly proniknout do pestrého a kultivovaného života moravské aristokracie 18. a 19. století.

1. Kritika pramenů

Z archivních pramenů, týkajících se jevišovického Nového zámku, nejvíce informací obsahuje fond jevišovického velkostatku uložený v Moravském zemském archivu (dále jen MZA). Je veden pod označením F 54 a v roce 1994 jej podrobně zinventarizoval pracovník archivu Bohumil Smutný. Z hlediska stavební historie zámku spatřuji největší přínos fondu v tom, že obsahuje relativně podrobnou řadu účetních dokladů o vrchnostenských stavbách prováděných na jevišovickém panství zejména v období druhé poloviny 18. století a první poloviny 19. století. Z toho období přelomu 18. a 19. století, kdy byl majitelem panství hrabě Alois Ugarte st., je zastoupeno nejlépe. Naproti tomu od poloviny 19. století je fond prakticky v troskách; tedy bohužel v období, kdy došlo ke stavebním úpravám zámku, jež mu vtiskly jeho současnou podobu. Taktéž ohledně určení data vzniku zámku se mi ve fondu nepodařilo dohledat žádné záznamy. Měla by se zde však nacházet kupní smlouva z listopadu roku 1743, která je prozatím nejstarším v literatuře zaznamenaným písemným dokladem o existenci zámku.¹ Další zdroj představují zámecké inventáře z let 1792 až 1857, jejichž vzájemným porovnáním lze dovodit, jak se vyvíjel počet a využití jednotlivých zámeckých místností. Při zjišťování stavebního vývoje a podoby zámku jsou využitelné dochované rozpočty provedených stavebních prací na budovách zámku i v zahradě z roku 1793 a z roku 1815, dále plán prvního patra zámku z roku 1815, střešní vazby z roku 1835 a odhad jevišovického panství z roku 1826.² Uvedené archiválie mají sice fragmentární vypovídací hodnotu, umožňují nicméně dedukovat přibližnou podobu zámku v průběhu 19. století. Obsáhlým archivním fondem deponovaným rovněž v MZA je i rodinný archiv Ugartů z Jevišovic,³ v němž se zachovalo množství soukromé korespondence v němčině a francouzštině zejména ze života zmíněného Aloise Ugarte. Pro zjištění půdorysné podoby zámku a přilehlého parku poskytuje cenné informace indikační skica z roku 1824 ze stabilního katastru⁴, mapa z doby druhého vojenského mapování z let 1836-1852⁵ a snímky z pozemkové mapy⁶. Posledním z primárních pramenů, z nichž jsem vycházel, je pozůstalost po JUDr. Ladislavu Audym, jenž během své badatelské činnosti, zaměřené na celkové dějiny jevišovického panství, systematicky shromáždil celou řadu autentických dokladů o životě bývalých majitelů a jejich

¹ Srov. Wolný, G.: Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, III. Band, Znaimer Kreis, Brno 1837(druhé vydání 1846).

² MZA Fond C 14.

³ MZA Fond G 155.

⁴ MZA Fond D 9

⁵ www.mappy.cz

⁶ www.cuzk.cz, podsekcce „Nahlížení do katastru nemovitostí“.

stavební činnosti na Novém zámku, z nichž nejcennější jsou plány zámeckých budov z doby poslední velké adaptace v roce 1899 provedené Robertem Biedermannem, zachycující předchozí půdorysnou podobu zámku. Tyto plány mě rovněž přivedly na stopu autorů poslední přestavby - Emila Bresslera a Gustava Wittrische.

Z hlediska úměnovědy byl Nový zámek v Jevišovicích až do nedávné doby stranou hlubšího zájmu. Nepochybně to souvisí s jeho současným účelovým využitím, díky čemuž je prakticky nepřístupný širší veřejnosti. Nejstarší zmínka o zámku v literatuře je výše uvedená poznámka v moravské topografii Řehoře Wolného z roku 1837,⁷ v níž autor pouze uvádí, že zámek vznikl před rokem 1743 a že se nachází čtvrt hodiny cesty jižně od centra městečka. Další topograf, František Václav Peřinka, ve své Vlastivědě Moravské, kraj Znojemský, z roku 1904, píše o nádherném zámku uprostřed výtečně udržovaného parku, jenž prošel v letech 1899-1900 velkými stavebními úpravami. Prozatím nejzevrubněji se zámkem a jeho parkovou zahradou zabýval Ladislav Audy v brožuře Jevišovice a okolí vydané v roce 1965. Z nedávné doby stojí za zmínku dílo Bohumila Samka Soupis památek na Moravě a ve Slezsku z roku 2003 obsahující poměrně podrobný popis zámku a zámeckého parku. Pozoruhodné myšlenky vyslovuje také prof. Jiří Kroupa ve své práci Alchymie štěstí z roku 2006, v níž část výkladu o moravských villegiaturách věnuje Novému zámku v souvislosti s jeho význačným majitelem, hrabětem Aloisem Ugarte, jehož vyzdvihuje jako schopného moravského fyziokrata přelomu 18. - 19. století. Naproti tomu nejnovějším pramenem poznání života a díla architekta posledních úprav zámku - Emila Bresslera - se pro mne stalo obsažné biografické heslo zpracované a zveřejněné v letošním roce rakouskou kunsthistoričkou Inge Scheidl v rámci elektronické databáze rakouských architektů na stránkách Rakouské akademie věd⁸ a článek slovenského historika umění Maroše Semančíka o mauzoleu rodiny Stummerů postaveném zmíněným architektem v Horných Obdokovcích na Slovensku.⁹

⁷ Wolny, G.: Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, III. Band, Znaimer Kreis, Brno, 1837 a 1846.

⁸ www.architektenzentrum.wien.at

⁹ Semančík, M.: Mauzóleum v Horných Obdokovciach, in: Architektura a urbanizmus 2007, č. 1-2, s. 55 a násl

2. Dějiny zámku podle majitelů

2.1 Lovecký letohrádek hrabat de Souches

Vznik Nového zámku v Jevišovicích zahaluje tajemství. Podle L. Audyho zbudoval zámek v 80. letech 17. století jako lovecký letohrádek známý obhájce Brna proti Švédům z roku 1645 Jean Louis Raduit de Souches (1608 – 1682), případně jeho syn, taktéž vojenský dobrodruh, Karel Ludvík (+1691).¹⁰ Pro lepší určení vzniku zámku nebude na škodu provést menší exkurz do života obou z těchto osobností.

Jean Louis Raduit de Souches (obr. 1) byl původem francouzský hugenot od La Rochelle a stal se majitelem Jevišovic v roce 1649. Poté co konvertoval ke katolictví roku 1652, dosahuje oslnivé vojenské kariéry ve službách Habsburků. Za zásluhy o obranu Brna získává povýšení do hodnosti generála polního strážmistra a v roce 1646 do panského stavu. Roku 1648 je za další úspěchy v bojích se Švédy jmenován do hodnosti polního maršála a vrchního velitele na Moravě, po úspěších v bojích proti Turkům v Uhrách se stává v roce 1658 polním zbrojmistrem, v roce 1663 získává hraběcí titul a svoji kariéru završuje roku 1665 úřadem císařského tajného rady. Zlom v Raduitově dobrodružné kariéře nastává po válce v Nizozemí roku 1674, kdy je pro svou již v minulosti kritizovanou prchlivost a ostré rozpory s vévodou Vilémem Oranžským na intervenci samotného vévody odvolán z funkce velitele, zbaven všech hodností a vykázán na své moravské statky. Právě v Jevišovicích a jejich okolí následně tráví poslední léta svého života, kde se věnuje zejména pozvednutí válkou poničeného panství. Přivádí sem nové poddané, zakládá poutní chrám s lázněmi v Hlubokých Mašůvkách, ve Vranovské vsi panský hostinec a provádí stavební úpravy na Starém jevišovickém zámku. Konec života tráví v kruhu svých nebližších, sužován epilepsií, zhoršující se slepotou a snad i duševní chorobou. Umírá v Jevišovicích ve věku nedožitých 74 let 12. srpna roku 1682.¹¹

Do závěru Raduitova života by mohlo spadat i založení Nového zámku. L. Audy vyslovuje domněnku, že de Souchesův letohrádek, založený uprostřed starší panské obory, byl postaven

¹⁰ Srov. Audy, L.: Jevišovice a okolí, Jevišovice 1965 a pozůstalost.

¹¹ Srov. Audy, L.: Jevišovice a okolí, Jevišovice 1965 a pozůstalost, Trmač, M.: Jean Louis Raduit de Souches, úspěšný obhájce Brna proti Švédům, jeho původ, potomci a dědicové na Moravě, Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, 4. řada, Praha 1976

bud' celý ze dřeva anebo se zděným přízemím a patrem provedeným na způsob hrázděného zdiva.¹² Uvedená hypotéza, traktovaná některými pozdějšími autory, však prozatím nebyla spolehlivě podložena archivními doklady. Přesto je možné dovodit založení zámku v této době ze stavebního průzkumu nejstarší části sklepení dnešní budovy, kde se dochovala místnost s valenou cihlovou klenbou v prostoru pod střední částí zámku, jež způsobem provedení odpovídá vzniku stavby v 17. století. Možnou souvislost lze hledat s italským stavitelem Roniem, který v Jevišovicích od roku 1668 na objednávku tehdejšího majitele prokazatelně prováděl barokní úpravy jevišovického Starého zámku a stavěl i některé domy v městečku (např. dům č. p. 59, který byl dle letopočtu na vazebním trámu dokončen v roce 1698 a č. p. 60).¹³ Výstavba letohrádku mohla souviset s potřebou ubytovat v Jevišovicích početné panstvo, které sem v té době s oblibou zajíždělo na vyhlášené hony po okolních lesích.¹⁴ Jevišovický letní zámek („Sommerschloss“ či „Lusthaus“), obklopený jednoduchou francouzskou zahradou se od té doby stal pendantem renesančně – barokního, tzv. Starého zámku, nazývaného napříště Zimním zámek („Winterschloss“). Snad již tehdy vznikl v okolí letohrádku zárodek jednoduchých hospodářských objektů pro služebnictvo s panskou kuchyní a se stájami přimykajícími se k budově od jihozápadu.

Po Raduitově smrti zdědil panství jeho mladší syn z prvního manželství **Karel Ludvík**. Stejně jako otec se věnoval vojenské dráze a završil ji hodností polního maršála. Prosadil mimo jiné, aby byl z jevišovického panství vytvořen fideikomis. Ačkoliv se na svých statecích prakticky nezdržoval, z letopočtu 1686 s německým textem nad portálem hlavní brány Starého zámku, zmiňujícím se o dokončení renovace v uvedeném roce, je zřejmé, že stavební práce zde zahájené ještě za Raduitova života probíhaly i za Karla Ludvíka. Nelze vyloučit, že až v této době došlo k založení loveckého letohrádku, což by snad prokázal hlubší průzkum dochovaných účtů řemeslnických prací na vrchnostenských stavbách, jejichž řada začíná rokem 1685.¹⁵ Jelikož zanedlouho poté padl Karel Ludvík v bojích proti Turkům u Slankamene v Uhrách 19. srpna 1691, dědictví přešlo na jeho čtyři děti, z nichž se po dosažení zletilosti panství ujal Karel Josef.

¹² Srov. L. Audy, *Jevišovice a okolí*, Jevišovice 1965.

¹³ Srov. Smutný, B.: *Velkostatek Jevišovice*, Fond 54, Inventář, MZA 1994, s. 3. Podle zřejmě nesprávné hypotézy B. Samka jsou zmíněné domy až záležitostí první poloviny 18. století (srov. *Umělecké památky Moravy a Slezska*, Academia, Praha 1999, s. 62-66).

¹⁴ Audy, L.: *Jevišovice a okolí*, Jevišovice 1965.

¹⁵ Srov. MZA, Fond F 54, inv. č. 3926 a násl., karton 605.

Karel Josef de Souches (1684 - 1736) převzal rodinné statky značně zadlužené, což mělo svůj původ již v dobách jeho slavného děda, jenž velkou část jmění, stejně jako později otec, nenávratně investoval ve válečných podnicích. Není proto překvapením, že Karel Josef prakticky celý život zápasil s věřiteli a také s dědickými nároky svých příbuzných. Ani vážený úřad hejtmana Znojemského kraje, který zastával, jej neuchránil před prodejem části panství (Plaveč, Hostim) a uvalením administrace na jeho zbývající část. Uvedená omezení snášel obtížně, což dokládají jeho opakované rozpory s administrátory postupně dosazovanými královským tribunálem, jež vyústily v roce 1717 dokonce i ve fyzické napadení prvního z těchto administrátorů, Jana Karla Seidla, poté, co jej de Souches obvinil ze zpronevěry v hospodaření a ze zadržování peněz pro jeho živobytí. Druhá administrace, prováděná od zmíněného roku Janem Rudolfem Dobruským, skončila v roce 1726 taktéž fiaskem a správa panství musela být od tohoto roku svěřena do rukou de Souchesovy manželky Marie Anny, rozené Šlikové, a jeho sestry Marie Antonie, provdané hraběnky Pálffyové. Poslední administrace trvala až do roku 1734, kdy se situace de-souchesovského majetku stala neudržitelnou a pouze smrt Karla Josefa v roce 1736 zabránila tomu, aby rodina přišla o veškerý majetek. Karlem Josefem vymřela moravská odnož hrabat de Souches po meči.¹⁶

O posledním příslušníku moravské větve de Souchesů a jeho stavební činnosti na Novém zámku se dosud nepodařilo zjistit nic víc než to, že za svého života nechal obehnat panskou oboru zdí a upravil ji do podoby jednoduché barokní zahrady.¹⁷ Je možné, že v této době byly položeny základy dodnes zachované parkové osnovy s alejemi se stříhanými špalíry sbíhajícími se paprčitě k budově zámku. Lze předpokládat, že pro svoji finanční situaci si Karel Josef žádné další stavební akce dovolit nemohl. Další zprávou týkající se Nového zámku z této doby je návštěva císaře Karla VI. se svými dcerami při příležitosti honu konaného v okolních lesích a zámecké oboře v rámci jeho dvoudenní návštěvy Znojma v listopadu 1723 při návratu z pražské korunovace.¹⁸

¹⁶ Srov. Smutný, B.: cit.op. výše, s. 3-5.

¹⁷ L. Audy, Jevišovice a okolí, s. 24.

¹⁸ L. Audy, Jevišovice a okolí, s. 24.

2.2 Ugartovská villegiatura

Rod de Souchesů držel jevišovické panství do roku 1736, kdy se stal majitelem jedné jeho poloviny **Jan Nepomuk Ondřej hrabě z Ugarte** (1707 – 1756) sňatkem s mladší ze dvou dcer Karla Josefa de Souches - Marií Vilemínou (1716 - 1792). Jan Nepomuk měl právnické vzdělání a nejdříve působil ve funkci přísedícího u Zemského soudu v Brně. Později jej dokonce Marie Terezie jmenovala tajným radou. Jeho rod pocházel ze španělského Baskicka odkud odešel roku 1607 Janův pra-praděd Petr Ugarte (+1643) do španělského Nizozemí, kde sloužil jako voják v císařském vojsku. Vnuk Petr (+1679) pokračoval ve vojenských šlépějích děda a ve službách Habsburků ve Vídni dosáhl v roce 1653 povýšení do hodnosti plukovníka-strážmistra městské gardy, v roce 1654 do stavu svobodných pánů a za válečné zásluhy pak v roce 1676 povýšení císařem Leopoldem I. do stavu říšských hrabat. Po roce 1662, kdy získal inkolát na Moravě, zakupuje zejména menší statky v okolí Jihlavy. Dobrá finanční situace umožnila Petrovi v roce 1676 získat panství Velké Meziříčí. Jeho syn Arnošt František Dominik (1618-1715) dosáhl dědičného povýšení do stavu říšských hrabat a na Moravě se rychle naturalizoval, čemuž napomohly čtyři sňatky s příslušnicemi domácích šlechtických rodin. Zatímco první tři manželství zůstala bezdětná, s poslední manželkou Marií Rebekou Bubnovou z Litic (1674-1746) měl Arnošt šest dětí a z toho dva syny - nám již známého Jana Nepomuka Ondřeje a dále Františka Ferdinanda (1709-1740). V roce 1715, kdy Arnošt umírá, však byly děti nezletilé, proto se správy jejich majetku ujala jako poručnice jejich matka. Poté co byl Jan Nepomuk nucen prodat své sice větší, ale již dosti zadlužené rodové panství Velké Meziříčí spolu se statkem Stránecká Zhoř a Radostín, podařilo se mu v roce 1743 vykoupit a tím i oddlužit zbylou část jevišovického panství, kterou získal za 206 tisíc rýnských zlatých od sestry své manželky Marie Anny hraběnky Pálffyové, čímž založil jevišovickou větev rodu hrabat z Ugarte.¹⁹

O stavební činnosti v areálu Nového zámku za Jana Nepomuka Ugarte prozatím nebyly zjištěny archivní záznamy. K 20. listopadu 1743, kdy vykoupil zbývající polovinu panství, se nicméně váže první již dříve uvedená písemná zmínka o existenci Nového zámku, který byl v kupní smlouvě uveden jako součást panství.²⁰ Zřejmě v této době muselo dojít v rámci vybudování či rozšíření trojkřídlého hospodářského traktu zámku, přiléhajícího

¹⁹ Audy, L.: Jevišovice a okolí, Jevišovice 1965, s. 24, Peřinka, F. V.: Vlastivěda Moravská, Znojemský okres, Brno, 1904, s. 275.

²⁰ Wolny, G. : Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, III. Band, Znaimer Kreis, Brno 1837, s. 254.

z jihovýchodní strany k zámecké budově, k osazení dodnes dochovaného kamenného aliančního Ugartsko - de Souchesovského znaku (obr. 2), umístěného na středu východního průčelí jižního křídla. Má bezesporu stejný původ s podobným erbem umístěným nad severním vstupním portálem do jevišovické sýpky postavené kolem roku 1750²¹ a v menší podobě pak s erby umístěnými na soklech pod sochami svatého Josefa a svatého Aloise z Gonzagy z roku 1749 před jevišovickým farním kostelem, který je označen jako dar Jana Nepomuka Ugarte. Sochařsky kvalitní provedení aliančních erbů by se dalo připisat *Josefu Leonardu Weberovi*, jehož autorství se předpokládá u již zmíněné sochy sv. Josefa, a jenž se mohl podílet i na úpravách Nového zámku²².

Jan Nepomuk předčasně skonal během pobytu v Karlových Varech v roce 1756 a svoji manželku a šest dětí zanechal v dlužích. *Marie Vilemína Ugarte* se sama ujala správy jevišovického dědictví a postupně se jí podařilo pohledávky věřitelů splatit, takže majetek předala svým potomkům oddlužený. Dospělosti se dožili jen čtyři z dětí. Jako nástupci přicházeli v úvahu synové Jan Václav (1748-1796) a Alois (1749-1817). Na základě rodinné dohody se nakonec panství ujal v roce 1774 mladší z nich.²³

Období této generace je zlatým věkem moravských Ugartů. Schopný a vzdělaný *Alois Ugarte, zvaný starší*, dosáhl za svého života skvělé kariéry ve státních službách. Po studiích na tereziánské akademii ve Vídni v letech 1760-1768 začal nejprve pracovat na dolnorakouském zemském úřadě, kde byl jmenován radou. Po krátkém angažmá v úřadu uherského královského rady jej v roce 1782 dvůr vyslal, aby se stal viceprezidentem gubernia v království haličském a ladoměřském se sídlem ve Lvově. Po návštěvě Haliče učiněné císařem Josefem II v roce 1786, byl na osobní žádost císaře povolán zpět do Vídně, kde se stal v dvorské kanceláři poradcem pro haličské otázky. I zde však nepůsobil dlouho. Od Josefova nástupce, císaře Leopolda II., získává Alois roku 1787 za své zásluhy titul tajného rady a po dobu následujících 12 let postupně zastává úřad moravsko-slezského místodržícího, moravského zemského hejtmána, prezidenta zemského apelačního soudu a gubernátora. Za dobu svého působení v moravských zemských úřadech se významně zasloužil o hospodářský rozvoj Moravy zaváděním nových technologických odvětví, zvláště v zemědělství, což se týkalo nejen jeho vlastních panství. Ne náhodou bylo jeho jméno uvedeno na seznamu

²¹ Dendrochronologickým průzkumem při rekonstrukci sýpky v roce 2003 bylo zjištěno, že stromy na její trámy byly poraženy v zimě roku 1746, srov. www.jevisovice.cz

²² Srovnej též Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska, Academia, Praha 1999, s. 62-66.

²³ Srov. Smutný, B.: cit.op. výše, s. 3-5.

nejvýznamnějších zemědělských hospodářů - fyziokratů jeho doby v díle moravského učenice Jana Petra Cerroniho – *Ausgezeichnete Landswirthe in Mähren und Schlesien*.²⁴ Stal se patronem moravských zemědělských hospodářů a také zemských chudinských ústavů, váženou hlavou moravského panského stavu a známým moravským patriotem. Od roku 1802 získal úřad nejvyššího kancléře spojené česko - rakouské dvorské kanceláře a od roku 1813 dokonce státního a konferenčního ministra. Běh Aloisova mimořádně aktivního politického života nečekaně skončil v listopadu roku 1817 při služebním pobytu v Grazu krátce poté, co předtím obdržel za své zásluhy od císaře Františka I. Řád zlatého rouna.²⁵

Značný společenský vzestup a dobré hospodaření, související se zavedením nových zemědělských odvětví na rodových panstvích, napomohly Aloisově finanční situaci a touze po reprezentaci. Důkladně opravil a rozšířil hospodářské stavby přiléhající z jihovýchodní strany k zámku a samotnou hlavní budovu rozšířil v duchu racionálního přelomu 18. a 19. století do podoby jednoduché vily převážně obdélného půdorysu s mělkými rizality po stranách, již obklopil ze severu do půlkruhu rozmístěnými osmi sochami významného italského virtuose v císařských službách Lorenza Mattielliho, zakoupenými před rokem 1789 ze zahrady zrušeného kláštera v Louce (obr. 3).²⁶ Stojí za zmínku, že obdobné úpravy na bývalém letním sídle louckých premonstrátů v Kravsku u Znojma (obr. 4) přibližně v téže době (1796) prováděl i Aloisův starší bratr Jan Václav (1748-1796), jenž působil jako vicekancléř v josefinském dvorním úřadě a honosil se čestným titulem nejvyššího hraběte hudby. Podle Jiřího Kroupy se v Jevišovicích jednalo o „typickou ukázkou moravské villegiatury, která se vyznačovala velkou zahradou upravenou k modernějšímu hospodaření s nevelkou hlavní budovou zámku jednoduše dekorovanou, využívající střízlivě pozdně barokní, případně klasicizující a plošně-planimetrické členění fasád pomocí lizén a lizénových rámu“. Starší barokní zámecká zahrada prošla zásadní rekonstrukcí, v rámci níž získala

²⁴ Srov. Kroupa, J.: *Alchymie štěstí*, ERA, Brno 2006, s. 207.

²⁵ Ottův slovník naučný, Argo/Paseka, Praha 1998, heslo: Ugartové, též *Allgemeine Deutsche Biographie*, herausgegeben von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 39 (1895), s. 137.

²⁶ O této akvizici se zmiňuje i brněnský Ondřej Schweigl – in: Kroupa, J.: *Alchymie štěstí*, ERA, Brno 2006, s. 208. Audy, L.: *Jevišovice a okolí*, Jevišovice 1965, s. 24. Na základě ikonografického rozboru se jedná o Amazonku, Hérakla, Héfaistu, Flóru, Hesperose, Poseidóna, Dionýsa a Pýthii. Ostatní sochy byly do parku převezeny v následujícím století pozdějšími majiteli, přičemž podle nepodložené zprávy tato další část ze souboru soch pochází ze zahrady zámku v Budišově (srov. Pacáková, B. a kol.: *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, s. 147-148.) Podle jiných pramenů pocházejí sochy z Vídně a byly v rámci romantických úprav zámku na konci 19. století zakoupeny a dovezeny z Vídně Robertem Biedermannem (Srov. pozůstalost L. Audyho). Jedná se o sochy v průhledu bočních alejí – múzy Thaleia a Erato – a dále alegorie Písemnictví, Sochařství, Stavitelství a Malířství. Kromě Mattielliho soch však zasluhuje větší pozornosti anonymní cyklus (J. L. Weber?) čtyř soch alegorií ročních dob, které by mohly být nejstarším pozůstatkem sochařské výzdoby původní barokní zahrady (srov. též Samek, B.: cit. dílo)

výraznou sochařskou složku a postupně se proměnila na přírodně-krajinářský anglický park. Podobnost se soudobými úpravami některých severoitalských vil tu byla poměrně nápadná, což mohlo nasvědčovat Aloisově leopoldinské politické orientaci.²⁷

Zmíněným úpravám Nového zámku a zahrad odpovídá i „Poznámková kniha o opravách vedlejších budov zámku v zahradě, založení nové anglické zahrady a udržování a rozšíření alejí“ datovaná rokem 1793 a uložená v archivu jevišovického velkostatku, podle níž byly tyto práce prováděny v přilehlém parku, zahrnujícím i ovocnou a zelinářskou zahradu, zednickým mistrem *Karlem Powolným*.²⁸ Tato zmínka mimo jiné potvrzuje, že zámek byl zbudován mnohem dříve. Je pravděpodobné, že Alois Ugarte se pokusil v rámci zmíněných stavebních úprav v okolí své vily vytvořit i menší sentimentální zahradu či les („Lustwald“)²⁹ s drobnými altánky, rybníčky a fontánami. Dokládají to indikační skica ze stabilního katastru z roku 1824 (obr. 5),³⁰ kde jsou, kromě velké vodní nádrže ve tvaru čtyřlaločného jetelového listu před jižním průčelím zámku,³¹ vyznačeny další dvě oválné vodní plochy severozápadně a východně od zámku, a dodnes zachovaná uměle navrhovaná mohyla severovýchodně od zámku, částečně obklopená vodním příkopem, na níž snad mohl dříve stávat dřevěný chrámek či altán na způsob tehdy módního chrámku přátelství (obr. 5a). Ve stejném směru od zámku v ohradní zdi parku je zabudované torzo fontány s chrličem v podobě ženské hlavy (obr. 6). Je možné, že inspirace Alois Ugarte čerpal z nedalekého zámku ve Vranově nad Dyjí, kde byly tou dobou prováděny rozsáhlé lesoparkové úpravy s esoterickými souvislostmi posledním vranovským Althannem Michalem Josefem a jeho nástupcem, osvíceným zemským advokátem Josef Hilgartnerem z Lilienbornu, které se staly inspirací i pro jiné zahrady na okolních panstvích jihozápadní Moravy (Uherčice, Bítov). Nelze rovněž vyloučit, že Alois Ugarte byl, ještě coby moravský zemský místodržící a hejtman v Brně, v kontaktu se svým vzdáleným příbuzným a známým moravským propagátorem sentimentálních lesů, hrabětem Janem Nepomukem Mittrowským (1757-1799), o němž se dokonce předpokládá, že tyto

²⁷ Obdoby villegiatur v blízkém či vzdálenějším okolí Jevišovic jsou známé např. ze zámku v Tulešicích, Višňovém nebo v Hajanech u Brna. Villegiatura byla ve své době chápána jako svěbytný životní postoj a způsob mentality spojující pobyt v přírodě a na venkově s vilovým zemědělským hospodářstvím, který má svůj původ v severoitalském Benátsku a Toskánsku. Podle J. Kroupy měl jistou zásluhu na importu tohoto konceptu do habsburského mocnářství císař Leopold II., který byl před nástupem na trůn velkovévodou v Toskánsku, kde se o rehabilitaci tohoto životního stylu zasloužil. Srov. Kroupa, J.: *Alchymie štěstí*, ERA, Brno 2006, s. 206-207.

²⁸ MZA, fond F 54, karton číslo 3878.

²⁹ srov. též Kroupa, J.: *Alchymie štěstí*, ERA, Brno 2006, s. 206.

³⁰ MZA, fond D 9.

³¹ Podobná nádrž se mimochodem dochovala v parketu před hlavním vstupem do zámku v Kravsku. Dnešní podstatně menší fontána v parketu před jižním průčelím jevišovického Nového zámku, v podobě kruhového bazénu s barokním puttem držícím rybu, je zřejmě až výsledkem pozdněhistorických úprav v závěru 19. století.

zahrady pro své přátele navrhoval.³² Součástí Aloisových stavebních a zahradních úprav, které odpovídaly jeho fyziokratickým zálibám, bylo i zřízení rozsáhlé zelinářské a ovocnářské zahrady ve svahu jižně od zámku, v jejíž hořejší části nechal v roce 1806 postavit skleník.³³

Ve výsledné podobě, dochované do dnešních dnů, od zámku vybíhala hvězdice alejí stříhaných špalířů, oddělujících jednotlivé boskety. Základní osnovu tvoří severojižní osa, jejíž severní konec vyúsťuje do hlavní ulice obce, zatímco jižní konec mívá zelinářskou a ovocnou zahradu s domy zahradnictví a se skleníkem jihovýchodně od zámku a slepě ústí u ohradní parkové zdi, poblíž dnes již zaniklého farního kostela sv. Mikuláše v areálu stávajícího hřbitova.³⁴ Součástí osnovy tvořily i dvě příčné osy, z nichž severní zdobily sochy a jižní oddělovala od zámku hospodářské budovy. (obr. 7)³⁵

Další pramen z pozdější doby - „Plán nově vymalovaných místností prvního patra zámku“ - od místního³⁶ tesařského mistra *Josepha Hillera* zpřesňuje předpokládaný půdorys zámku a jeho podobu do té míry, že šlo o jednopatrovou stavbu převážně obdélného půdorysu se severním rovným průčelím obráceným směrem k městečku a jižním průčelím otočeným do obory. Prohloubení průčelí zajistily dva rizality po stranách, které částečně zasahovaly i do bočních fasád (obr. 8).³⁷ Z Hillerova plánu je patrná dispozice s rizality, a lze z ní dobře vyčíst i jeho celkové rozměry podle měřítka ve vídeňských sázích a stopách. Po přepočtu na metrický systém měl zámek délku 29,5 m (s rizality 31,5m) a šířku 9 m (s rizality 11 m), přičemž, jak nás autor plánu dále informuje, výška stropů místností prvního patra byla jeden sáh a dvě stopy (tj. cca pouhé 2,50 m). Celkový počet obytných místností v horním patře byl deset. Plánek ukazuje, že příčky mezi místnostmi prvního patra byly nápadně slabší oproti obvodovému zdivu. To by mohlo znamenat, že zatímco obvodové zdivo budovy bylo zděné, příčky mohly být ze dřeva v podobě trámových rámu pobitých prkny či vyzděných cihlami na

³² srov. též Kroupa, J. : *Alchymie štěstí*, Era, Brno 2006, s. 201. O tom, že Alois Ugarte musel být v kontaktu s rodinou Mittrowských svědčí jednak to, že se jeho sestra Marie Anna Ugarte přivdala v roce 1797 do jejich rodiny sňatkem s Janem Baptistou Mittrowským, což byl bratr otce Jana Nepomuka Mittrowského, jednak dlužní úpisy, které se zachovaly v pozůstalosti Aloise Ugarte. Srov. MZA, fond G 155 – Rodinný archiv Ugartů Jevišovice.

³³ Srov. rozpočet stavby skleníku v zámecké zahradě, MZA, F 54, Inv. č. 3899, kart. č. 604.

³⁴ Starý jevišovický kostel, o němž se ještě ve své „Topografii“ zmiňuje Rehoř Wolný byl asi původně součástí středověkého kláštera. Jeho ruiny se podle Wolného ještě na počátku 19. století nacházely v sousedství kostela. Kostel byl zrušen v roce 1819 a zbořen v roce 1823. Srov. též Samek, B.: cit. dílo, s. 65.

³⁵ srov. Pacáková, B. a kol.: *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, heslo Jevišovice, s. 147-148.

³⁶ O tom, že Hiller patřil k místním řemeslníkům vypovídají soudobé cechovní knihy jevišovických řemeslníků, srov. pozůstalost L. Audyho.

³⁷ MZA, fond jevišovického velkostatku F 54, karton 5089.

způsob tzv. hrázděného zdiva a následně omítnutých. Tento závěr by částečně korespondoval s hypotézou L. Audyho o původní podobě zámku³⁸ a koneckonců i s tím, že uvedený plánek vypracoval tesařský mistr. Hillerův plán nepochybně spadá do doby kolem roku 1815,³⁹ kdy byla podle zachovaného rozpočtu stavebních prací z téhož roku prováděna znojmským městským stavitelem *Josephem Dämischem* adaptace zámecké budovy.⁴⁰ Dämisch prováděl zejména úpravy hlavní zámecké budovy, kterou celkově rozšířil a rovněž zvýšil. Došlo při tom k instalaci 43 kusů čtyřkřídlých borovicových oken o rozměrech 3 stopy a 3 palce (1 m) x 5 – 5,5 stop (1,6 m - 1,7 m) a 24 bílých dvoukřídlých dveří o rozměrech 4,2 (1,3 m) x 7,5 stopy (2,4 m). Zvláštní pozornosti se těšil hlavní sál, jenž získal ze severu a z jihu obloukově zaklenuté vstupy s hrušňovými kazetovými dveřmi o šířce 4,5 stopy (1,4 m) a výšce 8 stop (2,5 m). Současně s tím byly některé místnosti vytapetovány, jiné nově vymalovány a vyzdobeny štukami. Dílčí vnější a vnitřní úpravy proběhly i na vedlejších zámeckých budovách. Celkové náklady představovaly částku 26.416 zlatých a 44 krejcarů.⁴¹

Již v této době zámek pokrývala šindelová mansardová střecha, o níž je zmínka již v rozpočtu z roku 1815 a taktéž v pozdějším Dämischově plánu z roku 1835, kdy na zámku prováděl celkovou výměnu a nátěr krytiny (obr. 9).⁴² Plánek je opatřen jak půdorysem budovy, tak řezem mansardovou střešní vazbou. Vše je provedeno v měřítku, takže kromě tvaru střechy lze zjistit i celkovou výšku jejího hřebene, jež činila cca 5,2 m nad hlavní římsou. Je zde rovněž zachycena menší úprava půdorysu, jež musela mezitím proběhnout, a to prohloubení dosud rovné severní fasády zámku přístavbou nárožních rizalitů - sice štíhlejších než u jižní fasády, ale zato výrazněji vystupujících do popředí. Odpovídá to i jejich dodatečnému nedatovanému olůvkovému či tužkovému zákresu v dřívějším Hillerově plánu, jenž naznačuje, že šlo o nová schodiště do prvního patra (viz obr. 8). K uvedené úpravě muselo

³⁸ Projevilo se to při požáru zámku v zimě roku 1937 vzniklém při rozehrívání zamrzlého ústředního topení v prostoru půdy, které zde bylo uloženo v pilinami vyplněném bedněni. Díky některým starším dřevěným příčkám, o nichž v té době již neměl nikdo z obyvatel zámku tušení, požár nečekaně rychle zachvátil celou budovu a tento fakt značně stěžoval jeho likvidaci. Teprve při následných opravách se zjistilo, že původní dřevěné příčky byly při pozdějších úpravách doslova zvnějšku obezdívány cihlami, takže po vyhoření dřevěných jader zůstaly některé zděné příčky duté.

³⁹ V archivu jevišovického velkostatku uloženém v MZA se dochovalo více Hillerových plánů pro jiné vrchnostenské stavby na panství z téže doby (srov. např. plán místností v předhradí v Jevišovicích z roku 1814, F 54, Inv. č. 5089 nebo plán místností v předhradí v Jevišovicích z roku 1814, F 54, Inv. č. 5089, či plány dvora v Pavlicích z let 1816-1817, F 54, Inv. č. 5096).

⁴⁰ MZA, F 54, Inv. č. 3903, kart. 604. Ke stavební činnosti Josepha Dämische, jakožto městského stavitele ve Znojmě podléhajícího zemskému stavebnímu ředitelství v Brně, srovnej též Zatloukal, P.: Historismus, Architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku, Olomouc 1986, s. 17, a dále Richter, V. – Samek, B. – Stehlík, M.: Znojmo, Praha 1966, s. 80 a 81.

⁴¹ MZA, F 54, Inv. č. 3903, kart. 604.

⁴² MZA, fond jeviš. velkostatku F 54, č. kartonu 3918, kart. 605.

dojít mezi lety 1826 a 1835, jelikož v odhadu jevišovického panství z 23. června 1826 se ještě hovoří jen o dvou rizalitech („zwey kleinen Vorgangenden Flügeln“).⁴³ Je však překvapivé, že v indikační skice stabilního katastru z roku 1824 je zaznačen toliko jeden vystupující rizalit a sice na západním konci jižního průčelí (viz obr. 5). Stejně tak z mapy druhého vojenského mapování z let 1836-1852 (obr. 10)⁴⁴ vyplývá, že zámek měl jeden rizalit, což ovšem nekorresponduje s Dämischovým plánkem.

Popsaným stavebním úpravám odpovídají i dobové inventáře - např. z roku 1792 a z roku 1811 – zmiňující se v přízemí o celkem osmi místnostech – velkém sálu zabírajícím střední část přízemí (Saal), kulečnickové místnosti (Billiard Zimmer), místnosti pro posezení (Sitzzimmer), pokoji hraběnky („Anleg. Zimmer der Excellenz Gräfin“), dámském pokoji (Frauen Zimmer), předsíni (Vorhaus), komoře či místnosti pro uskladnění sedel a postrojů (Sattlkammer), a místnosti pro hosty (Gastzimmer).⁴⁵ Naproti tomu mnohem výrazněji vzrostl počet místností po zmíněných adaptacích v roce 1815, kdy je v inventáři z roku 1817 v přízemí zmiňováno již 14 místností, které zahrnovaly kromě stávajících ještě druhou předsíň (Vorhaus), pracovnu jeho excelence hraběte (Arbeitszimmer Sein Excellenz), místnost pro uložení potřeb pro stolování (Kredenz), pokoj hraběte (Sein Excellenz Herrn Grafen Anleg. Zimmer), šatnu (Sein Excellenz Herrn Grafen Garderobe), ložnici (Schlafzimmer), hraběčín korespondenční kabinet (Gräfin Schreibkabinet) a kabinet (Anleg. Kabinet von Excellenz Frau Gräfin).⁴⁶

Za zmínku stojí, že inventář zámku z roku 1811 poprvé uvádí hrobovou kapli (Gruftkapelle), napříště zmiňovanou ve všech dalších inventářích jako příslušenství hlavní budovy zámku. Nepochybně šlo o později zrušenou klasicistní rodinnou hrobku Ugartů, jež se dochovala v areálu místního hřbitova a slouží dnes jako hřbitovní kaple. Stavba spočívá na kruhovém půdoryse a je zaklenuta kupolí se subtilní litinovou lucernou s řadou půlkruhově zakončených okének. Hladkou fasádu s lizénou obíhající stavbu po celém obvodu ozvláštňují pouze dva ploché štukové pilastry po stranách půlkruhově zaklenutého hlavního vchodu sahající až pod hlavní římsu, která je zesponu lemovaná klasicistním zubořezem. Zajímavostí je, že v plášťové zdi nejsou žádná okna a jediným zdrojem světla je zmíněná lucerna, která shora

⁴³ MZA, fond C 14 – odhad jevišovického panství.

⁴⁴ Toto mapové dílo je dnes uloženo ve vídeňském státním archivu. V elektronické podobě je možné do něj nahlédnout na www.mappy.cz.

⁴⁵ Fond jevišovického velkostatku MZA F 54, Inv. č. 75.

⁴⁶ Fond jevišovického velkostatku MZA F 54, Inv. č. 79.

osvětluje vnitřní prostor. Dříve funkci plnily patrně i vchodové dveře, které byly, jak naznačuje archivní snímek, částečně prosklené (obr. 11). Prostou, leč decentně elegantní a proporčně vyváženou stavbičku na centrálním půdorysu, připomínající románský karner, lze patrně rovněž připsat znojenskému staviteli Josefu Dämischovi, neboť se nápadně podobá poněkud menší, z vnějšku však honosnější mariánské rotundě se sloupovým portikem, kterou uvedený stavitel vybudoval v prostoru dnešního Mariánského náměstí ve Znojmě v roce 1822 (obr. 12).⁴⁷

Vraťme se však ke stavebním úpravám zámecké budovy. Po Dämischových adaptacích získala půdorys zploštělého písmene „H“. Ačkoliv mají dochované prameny fragmentární vypovídací hodnotu, lze z nich vyčíst dost na to, abychom alespoň v nejhrubších rysech rekonstruovali barokně - klasicistní podobu zámku v těchto letech, tedy v jeho dvou dosud rozebraných stavebních fázích, což nám přibližují ideální hmotové rekonstrukce (obr. 13). Jako předloha pro vnější vzhled zámku byly použity podobné Dämischovy stavby z 20. a 30. let 19. století, dochované ve Znojmě při vyústění dnešní Kovářské ulice po stranách bývalé Císařské brány (obr. 14, 15).⁴⁸ Podoba půlkruhového hlavního portálu je převzata z pozůstatku, který byl druhotně použit při budování nefunkční fontány v ohradní parkové zdi na východním konci severní příčné aleje (obr. 16). Dochoval se zde taktéž barokní fragment, který mohl být buď křbovou římsou z původního letohrádku nebo portálem (obr. 17).

2.3 *Rundbogenstil občana Josefa Ugarte*

Po smrti bezdětného Aloise Ugarte roku 1817 připadlo jevišovické panství na základě závěti jeho prasynovci **Josefu Ugarte** (1804-1862), jenž se fakticky ujal dědictví až po dosažení plnoletosti v roce 1829. Josef Ugarte (obr. 18) si záhy získal v Jevišovicích popularitu tím, že věnoval velkou péči rozvoji místního školství, podpoře chudých a že na vlastní náklad vybudoval první městský vodovod. Dá se říci, že byl posledním jevišovickým feudálem a zároveň prvním jevišovickým občanem v moderním slova smyslu, neboť po revolučním roce 1848 zastával poměrně dlouhou dobu úřad voleného starosty městečka. Po jeho tragické smrti pádem z koně 27. července roku 1862 v Schönau u Vídně, panství spolu s oběma zámky zdědil jeho syn Maxmilián.

⁴⁷ Kaple byla zrušena v 50. letech při nové dopravní regulaci náměstí.

⁴⁸ Srov. též Richter, V.- Samek, B. – Stehlík, M.: Znojmo, Odeon, Praha 1966, s. 81

Maxmilián (1851 – 1875) byl velký kosmopolita a rovněž lidumil (založil např. nadaci na podporu jevišovické chudiny).⁴⁹ Zejména však byl vášnivým jezdcem na koni, který se stal v roce 1874 jedním ze zakladatelů Velké pardubické.⁵⁰ Aniž však dosáhl plné zralosti, zemřel v mladém věku jako poslední mužský potomek svého rodu v letovisku San Remo v Itálii. Protože nezanechal žádných potomků, celé panství po něm na polovic zdědily jeho dvě sestry Anna a Gabriela.

Ačkoliv se o tom prozatím nepodařilo zjistit žádné záznamy, autor této práce vyslovuje hypotézu, že ještě za života Josefa Ugarte, případně jeho syna Maxe, mohlo dojít k prvním romantickým úpravám zámku v tehdy oblíbeném obloukovém stylu (Rundbogenstil), v rámci nichž byly rozšířeny zámecké budovy. Volba stylu mohla souviset s pokrokovým občanským myšlením Josefa Ugarte, protože obloukový či arkádový styl tehdy patřil v Rakousku spíše do okruhu zájmu rodící se buržoazie a, jakožto soudobý pokus o nový svěbytný styl, kombinující prvky románského slohu a renesance, tvořil v habsburském mocnářství spojovací most mezi architekturou předbřeznovou a pobřeznovou. Úpravy mohly proběhnout někdy po roce 1857, z něhož se zachoval zámecký inventář, a jenž ještě s inventářem z roku 1850 vcelku koresponduje s počtem místností v přízemí z doby Aloise Ugarte st., byť s poněkud změněnými názvy.⁵¹ Přestavbu zámku v arkádovém stylu v této době podporuje i fakt, že šlo o období, kdy byl nejvíce v oblibě, přičemž zlatá éra tohoto stylu dozněla v tehdejší Rakousku, včetně Moravy, již v 60. letech 19. století.

Jak dokládá dochovaný plán přestavby zámku od architektů Emila Bresslera a Gustava Wittrische z roku 1898 (viz dále), po zmíněných hypotetických úpravách se poněkud členitý půdorys budovy zjednodušil natolik, že získal pravidelný tvar s takřka čtvercovými křídly po stranách, která mezi sebou svírala střední užší část s dominantním prostorem velkého sálu (obr. 19). Celkové rozměry budovy vzrostly na 45 m délky a 15,4 m šířky s tím, že rizality měly šířku 16 m a střední část měla v přízemí hloubku 14 m a v prvním patře 9 m. Mnohem

⁴⁹ Srov. Peřinka, F.V., *Vlastivěda moravská, Kraj Znojemský*, 1904, s. 276.

⁵⁰ Srov. Lerche, F.: *Velká pardubická steeple chase a napajedelští plnokrevníci*, Brno 1967, s. 11-13.

⁵¹ Ve výčtu inventáře jsou uvedeny tyto místnosti - Vorzimmer, Grafen Schlafzimmer, Waschkabinet, Grafen Schreibzimmer, Speiss Salon, Grosser Salon, Rother Salon, Billardzimmer, Rotheres Gastzimmer, Grünes Gastzimmer, Vorzimmer. Stejný počet místností je zachován i v prvním patře, kde se kromě tří hostinských pokojů nacházela rovněž hraběnčina pracovna (Gräfin schreibzimmer), hraběnčina ložnice (Gräfin Schlafzimmer), salon mladého panstva (Salon der junge Herrschaft), ložnice mladého panstva (Schlafzimmer der junge Herrschaft) a dva pokoje pro komorné (Kammermädchenszimmer). Srov. MZA fond F 54, Inv. č. 81, karton 6.

radikálnější bylo stylové pojednání fasád, rozdělených mezi oběma podlažími kordonovou římsou a vyzdobených okny v tzv. obloukovém či arkádovém stylu ve stávajících osách. Oproti jiným arkádovým stavbám však byly výseče mezi špaletami oken a půlkruhovými nadokenními lištami vyplněny rytmicky rozmístěnými terakotovými kachly (obr. 20). Další výrazný prvek představovalo armování nároží bočních traktů polygonálními pilíři štukově dále členěnými a zakončenými tambury po vzoru anglických gotických staveb (obr. 21).⁵² Vysokou mansardovou střechu nahradila nízká břidlicová s ozdobnými bleskosvody. Vysazenou hlavní římsu, snad již tehdy podepřenou subtilními novorománskými krakorci, zakončovala horizontální atika se stínkami na způsob cimbuří. Odstranění se patrně nevyhnuly ani severní a jižní půlkruhový vstupní portál, z nichž jeden byl pravděpodobně ještě spolu s půlkruhovými patami pietně přemístěn k výše zmiňované fontáně zabudované v ohradní zdi parku. Tehdy pravděpodobně vznikla v přízemí zámku nalevo od hlavního severního vstupu i místnost s půlkruhovým zakončením, jež mohla sloužit jako domácí kaple či schodiště.⁵³

Záznamy o tom, kdo byl autorem uvedených radikálních přestaveb se prozatím nepodařilo zjistit. Lze však vyslovit domněnku, že jím byl vojenský inženýr a major ženijního štábu, rytíř Angelo M. Picchione (+1891), podle jehož návrhu byl v letech 1851 – 1853 pravděpodobně realizován Důstojnický pavilon c. k. ženijní akademie v areálu Louckého kláštera v nedalekém Znojmě. Poněkud těžkopádná čtyřkřídlá stavba pavilónu na středověkých základech louckého kastelu je provedena za využití neogotického dekoru windsorské orientace, přičemž navazuje na jinou Picchioneho stavbu, kterou v roce 1850 projektoval ve vídeňské Ungargasse jako jedno z nových vojenských vzdělávacích zařízení - Equitations-Institut. Ženijní akademie byla do Znojma přesunuta v roce 1851 z Vídně po zakoupení zrušeného kláštera od Picchioneho budoucí manželky Kateřiny z Liebenbergu a sídlila v upraveném Louckém klášteře až do roku 1869, kdy se opět vrátila do Vídně.⁵⁴ Po tuto dobu zde působil i Angelo Picchione se svojí chotí, přičemž není vyloučeno, že se při té příležitosti dostal do kontaktu s tehdejší majitelem Jevišovického panství Josefem Ugarte. Z dalších

⁵² Dřívější použití polygonálních nárožních pilířů před posledními úpravami zámku je zřejmé z půdorysného plánu Bresslera a Wittrische z doby poslední přestavby, které jsou zřetelné v rámci šedě odlišeného původního zdíva stavby. Z této skutečnosti autor této práce mimo jiné dovozuje, že k prvním úpravám v novorománském arkádovém stylu došlo již před zmíněnou poslední přestavbou.

⁵³ Hypotéza vychází z dochovaného plánu přestavby z roku 1898 od ateliéru Bressler und Wittrisch (dnes v pozůstalosti po Dr. Ladislavu Audym), z něhož je patrné, že tato místnost byla zrušena a namísto ní vznikla šatna a schodiště do prvního patra.

⁵⁴ Srov. Zatloukal, P.: Příběhy dlouhého století – architektura let 1750-1918 na Moravě a ve Slezsku, Olomouc, 2002, Muzeum umění Olomouce ve spolupráci se SPÚ v Brně, 2004, s. 246.

staveb, které Picchione na pomezí jihozápadní Moravy a jihovýchodních Čech projektoval a realizoval, to byl jeho vlastní zámek v Českém Rudolci u Dačic, jehož generální historizující přestavbu provedl v letech roce 1860 – 1861 také ve stylu windsorské gotiky (obr. 23).

2.4 Společná rezidence Lovatelli - Baltazzi

Podle L. Audyho prošel Nový zámek uvedenými stavebními úpravami až za života posledních majitelů jevišovického panství z rodu Ugartů, tj. po rozdělení panství v roce 1879.⁵⁵ Je s podivem, že z této poměrně nedávné historie se dochovalo nejméně dokladů. Nové majitelky - **Gabriela Ugarte** (1848-1935) provdaná za italského hraběte Carla Lovatelliho⁵⁶ a **Anna Ugarte** (1855-1905) provdaná za barona Heinricha Hectora Baldazziho (1851-1916) se podle svědectví pamětníků dohodly na tom, že Gabriela bude nadále obývat Nový zámek a Anna Starý zámek, avšak dohoda nebyla jednoznačně dodržována.⁵⁷

Obě sestry Ugartovy žily dosti nákladně a velkou měrou se na tom podíleli jejich manželé, kteří hospodářské správě panství věnovali minimální pozornost. Významnou roli v životě těchto majitelů hráli koně a dostihy. Zejména manžel Anny, baron Heinrich Hector Baldazzi (obr. 24), mimo jiné bratr zakladatele a majitele známého napajedelského hřebčína Aristida Baldazzi, proslul jako vynikající dostihový jezdec a nimrod.⁵⁸ Na Novém zámku se tehdy pořádaly okázalé oslavy, v parku a okolních lesích jezdecké závody na tzv. rajpónech a dokonce i pravidelné koncerty vojenských kapel. Na návštěvy sem mohla zajíždět i baronessa Mary Vetserová, známá osudová milanka korunního prince Rudolfa Habsburského, která byla blízkou příbuznou rodiny Hectora Baldazziho.⁵⁹ V prostoru mezi hospodářským křídlem zámku a skleníkem nechal prý Hector Baldazzi vybudovat krytou dřevěnou jízdárnu s velkými zrcadly, kde trénoval. Naproti tomu Karel Lovatelli si pro stejné potřeby o kus dále zřídil tzv. jezdecký půlkruh, jehož půdorys byl dlouho patrný v parku.⁶⁰ Z této doby pochází i

⁵⁵ Tato hypotéza vážící se k roku 1879 je obecně přijímaná pozdějšími autory.

⁵⁶ Někteří autoři příjmení nesprávně uvádí jako „Locatelli“.

⁵⁷ Korespondence s bývalými zaměstnanci velkostatku v pozůstalosti Dr. Audyho.

⁵⁸ Bratři Baltazziové pocházeli z rodiny vlivného vídeňského bankéře levantského původu. Heinrich Hector se nesmazatelně zapsal do historie Velké pardubické jako její trojnásobný vítěz v letech 1881, 1883 a 1887, z toho jednou zvítězil i poté co si během závodu zlomil klíční kost. Srov. též Lerche, F.: Velká pardubická steeple chase a napajedelští plnokrevníci, Brno 1967, s. 11-13.

⁵⁹ V pozůstalosti L. Audyho se zachoval záznam o návštěvě bývalého zaměstnance velkostatku v Jevišovicích, který tvrdil, že v Jevišovicích se dokonce nachází hrob této nešťastné oběti mayerlingské tragédie.

⁶⁰ Srov. pozůstalost L. Audyho.

psí hřbitov, jehož pozůstatky se dodnes nacházejí v jihovýchodním cípu zámeckého parku poblíž farní hřbitovní zdi.⁶¹

Špatným hospodařením a nákladným životem se finanční situace posledních Ugartoven každým rokem neutěšeně zhoršovala, nebylo proto překvapením, když se nakonec obě šlechtičny ocitly v úpadku, v němž skončilo i jevišovické panství.

2.5 Romantické rodové sídlo barona Biedermanna

Dražbou, proběhlou v roce 1898 (1897 – F. V. Peřinka), skončila na jevišovickém panství éra historické šlechty. Zámek s velkostatkem získal za 2,600.000 rakouských korun syn nedávno nobilitovaného ředitele vídeňské Soukromé rakouské národní banky Simona rytíře Biedermanna, taktéž bankéř a od roku 1903 baron - **Robert Hans Biedermann z Turony** (1849-1920).

Tomuto příslušníku tzv. novoštitné šlechty (obr. 25)⁶² na zámku od počátku velmi záleželo, což demonstroval tím, že se hned téhož roku⁶³ pustil do jeho náročné adaptace (obr. 26). Cílem bylo vybudovat důstojné rodové sídlo sebevědomého příslušníka nově se rodící vrstvy podnikatelské šlechty židovského původu, odpovídající svým vzhledem postavení a ambicím budovatele a současně splňující nejmodernější nároky bydlení. Podle pamětníků se na přestavbách velmi energicky podílela zejména baronova ambiciózní manželka Adolfine, rozená baronka Popper von Podrhágy Hliník (1852-1917), takže výslednou podobu nepochybně výrazně ovlivnil její vkus.⁶⁴ Přesto podle dobových svědectví Robert Biedermann se svojí rodinou na zámek příliš často nezajížděl. Většinu času pobýval ve Vídni a v Jevišovicích trávil s manželkou a svými třemi dětmi pouze kratší pobyty v letních měsících. Po tu dobu vždy nechával na hlavní věži vyvěsit vídeňskou vlajku (obr. 27).

⁶¹ Nejstarší náhrobky jsou ze 70. let 19. století, což tento hřbitov řadí k nejstarším na Moravě.

⁶² Fotografie R. Biedermanna s chotí ve fiakru. L. Audy se domníval, že cíp budovy zachycený na snímku vpravo je část původní fasády Nového zámku před historizující přestavbou. Tato hypotéza je však nepochybně nesprávná.

⁶³ Protokol o povolení přestavby sepsaný představenstvem města Jevišovic při komisionálním jednání dne 27. dubna 1898.

⁶⁴ Korespondence s bývalými zaměstnanci zámku v pozůstalosti L. Audyho.

Lze říci, že při těchto úpravách zámek získal svůj dnešní vzhled a stal se jediným sídlem majitelů jevišovického panství, zatímco Starý zámek byl využíván už jen pro hospodářské účely. Nejvýraznější stavební zásah učinila přístavba hranolové věže zakončené cimbuřím s nárožními věžičkami, vestavěná do severního průčelí, která se stala hlavní dominantou zámku. Kromě estetického účelu, čímž získala z předchozí fáze výrazně horizontální stavba působivou vertikálu, plnila věž i významnou funkci technickou. V jejím sklepení vznikla kotelna (k tomu patřilo i zavedení ústředního topení v hlavní zámecké budově), v přízemí pak vstupní hala (vestibul) a v podstřeší byl instalován vodojem. Nutno podotknout, že původní vzhled věže měl být odlišný. Celková výška měla být menší a zakončení mělo být provedené vysokou valbovou střechou (dlátkem) s jehlancově zastřešenými nárožními věžičkami po vzoru gotických věží (obr. 28).⁶⁵ Zda došlo ke změně projektu podle přání stavebníka, nebo tak bylo učiněno na návrh stavitelů, např. kvůli snazšímu řešení umístění vodojemu, se už dnes asi nedozvíme. Každopádně, jak vyplývá z „Protokolu sepsaném u představenstva obce města Jevišovic při komisionálním jednání na místě samém dne 27. dubna 1898“, k tomuto datu byla stavba oficiálně povolena a pověření k provedení stavebních prací získal jevišovický městský stavitel *Cyril Prokeš*. Kolaudace hotové přestavby proběhla po více než roce, 22. srpna 1899.⁶⁶

Významným půdorysným přírůstkem zámku se stal nový propojovací trakt mezi hlavní zámeckou budovou a budovou kuchyně - doposud oddělené, jejíž severní strana musela být ubourána, aby navázala na hlavní osu zámecké budovy (obr. 29). V neposlední řadě se zvětšily stávající místnosti hlavní budovy přístavbou tří uzavřených lodžii opatřených nahoře balkónovými terasami, a to k jižnímu průčelí a k východní straně. K průčelí věže byl přistavěn portikus pro průjezd kočárů se skleněnou střechou nesoucí již secesní litinové prvky – ten však již ve výsledné podobě zcela neodpovídal původnímu plánu (obr. 30).

Plány přestavby zhotovila vídeňská kancelář zkušených architektů *Emila Bresslera a Gustava Wittrische*. Dosud se nepodařilo zjistit, zda se uvedená kancelář podílela i na předchozích úpravách a vlastně ani, kdo z této dvojice byl autorem návrhů stavebních úprav, byť

⁶⁵ Viz plány na přestavbu Nového zámku z roku 1898 zhotovené ateliérem Bressler u. Wittrisch, pozůstalost po Dr. Ladislavu Audym.

⁶⁶ Srov. pozůstalost L. Audyho. Do jaké míry se ateliér Bresslera a Wittrische po provedení návrhů přestavby na její faktické realizaci podílel a do jaké míry to byl stavitel Prokeš není známo.

pravděpodobnější se jeví, že jím byl Emil Bressler.⁶⁷ Každopádně projekt usiloval o navázání na starší arkádovou architekturu stavby, takže na první pohled zámek působí vizuálně jednotným dojmem. Určité stylové obměny lze zaznamenat na novém „tudorovském“ či „windsorském“ propojovacím traktu s hranolovými věžičkami nad vchodovou částí, kde se v portálu vchodu poprvé v architektuře zámku objevuje anglický motiv tzv. tudorského oblouku,⁶⁸ sdužená románská okna a okna zaklenutá segmentovými oblouky (obr. 31). Vzdálenější část nového traktu je již také mnohem strožší, což evokuje její méně významné postavení v hierarchii budov (obr. 32). Novinkou byla celková četnost kamenických prvků - ozdobné sloupky u sdužených oken, podpůrné sloupy s ozdobnými hlavicemi a neorománské balustrády na terasách (obr. 33). Za na svou dobu nebývalý luxus bylo považováno zavedení třech nových splachovacích záchodů.⁶⁹ Taktéž okolí zámku prošlo dílčími úpravami, zejména hlavní západní brána do parku, jež byla rozšířena a opatřena řemeslně kvalitní dvoukřídlou kovanou neobarokní bránou dovezenou z Vídně (obr. 34).⁷⁰ Severní bránu do parku pojednanou spíše v secesním duchu ústící směrem do města vytvořil podle dodaného návrhu z Vídně (patrně Bresslerova) jevišovický zámečník Rudolf Kampf (obr. 35). Také jihovýchodní brána ústící do obory byla pořízena nová a zhotovil ji podle návrhu jevišovického řídícího učitele Františka Štursy zámečník Vaněk z nedalekého Černína.⁷¹

2.6 Soukromé muzeum Viléma Offenheima

V roce 1916 koupil Nový zámek s panstvím za 6 milionů rakouských korun od Roberta Biedermanna, jehož válka připravila takřka o všechnu majetek, zámožný vídeňský průmyslník anglického původu, svobodný pán *Vilém Offenheim z Poteuxinu* (1860-1932). Nový majitel byl vlastníkem petrolejových dolů v Haliči, loděnic v Holandsku a účastníkem vykopávek

⁶⁷ Proč padla volba Roberta Biedermanna právě na Emila Bresslera by mohlo souviset se společnými rodinnými vazbami na (původně brněnskou) cukrovarnickou rodinu baronů Stummerových, s jednou z jejichž dcer se oženil Bresslerův poručník Albert Hardt. Stummerové zakoupili ještě před Robertem Biedermannem na jižní Moravě nedaleké panství Miroslav a je možné, že Biedermannovi jako svému příbuznému, který do té doby neměl na Moravu žádné vazby, koupí Jevišovic doporučili.

⁶⁸ Z toho důvodu se zřejmě tradičně v literatuře uvádí, že zámek je postaven celý „ve stylu anglické tudorské novogotiky“.

⁶⁹ Právě této na svou dobu progresivní skutečnosti byla věnována obzvláštní pozornost při sepisu dříve zmiňovaného protokolu o komisionálním projednání z 27. 4. 1898.

⁷⁰ Mříž mohla být zhotovena vídeňskou c. k. zámečnickou továrnou IGNAZ GRIDL, která s Bresslerem spolupracovala i na jeho jiných neobarokních stavbách (např. Altkettenhof ve Schwechatu u Vídně).

⁷¹ srov. pozůstalost L. Audyho. Zde je zmínka rovněž o tom, že podle ústního svědectví byl F. Štursa autorem i severní brány. Tato hypotéza se však jeví autorovi práce nepravděpodobnou.

Tutanchamónovy hrobky v Egyptě. Také za něj došlo k některým, hlavně modernizačně-technickým, úpravám zámku a jeho technického vybavení. Zejména vznikla nová zámecká vodárna zvaná „Jenovefa“, s čímž souviselo položení nového vodovodu, dále došlo k vybudování chladírny a prostory bývalých jezdeckých stájí se proměnily v garáže pro panské kočáry a také zčásti na elektrárnu pro budovu zámku a velkostatku. V areálu zámeckého parku nechal zřídit tenisový kurt a otevřený plavecký bazén.

Vilém Offenheim si Jevišovice velmi oblíbil. Trávil zde většinu svého času a velmi aktivně a úspěšně se věnoval hospodářské správě panství. V Jevišovicích si získal oblibu štědrými příspěvky do obecní pokladny, např. na vybudování městského osvětlení nebo na výstavbu nové školní budovy tzv. Komenia vybaveného i divadelním sálem. Svůj vřelý vztah k tomuto místu vyjádřil přáním, aby byla po jeho smrti urna s jeho popelem pohřbena na jeho oblíbeném místě v okolních lesích na tzv. Venclově kopci, kam chodíval na čekanou. Jako vášnivý sběratel starožitností, lovec a cestovatel vybavil celý zámek množstvím uměleckých artefaktů a učinil tak z něj jakési soukromé muzeum. V hlavním sále nechal osadit mramorový gotický krb dovezený z Itálie (obr. 36), ve východní části zámku přebudoval rodinný sál v sál taneční. Jako zvláštní dekorativní prvky nechal do této místnosti instalovat dva íonské sloupy s dřikem z šedého mramoru a s hlavicemi z bílého mramoru, které taktéž přivezl z Itálie (obr. 37). Z jeho doby pochází patrně i barokní mramorový krb zazděný v severní stěně tanečního sálu (obr. 38).⁷² Všechny místnosti nechal zbavit dosavadních nástěnných tapet a namísto toho opatřit dekorativními sádrovými vlisy. Ve většině místností byla provedena výměna parket. Stavebním úpravám neuniknul ani vnějšek budovy, kde byl v průčelí hlavní věže osazen reliéf složený z mramorových desek s erbem Offenheimů (obr. 39), zřejmě namísto staršího erbu Biedermannů, a došlo snad i k některým dílčím úpravám fasád. Veškeré stavební úpravy z této doby byly postupně realizovány firmou jevišovického stavitele *Antonína Audyho*. Po požáru v zimě roku 1937, kdy došlo k vážnému poškození budovy, zvláště díky starším dřevěným konstrukcím zabudovaným do zděných částí zámku, provedl znojemský stavitel *Ing. Eduard Oškera* opět celkovou obnovu. Jak vyplývá ze sdělení „Ředitelství velkostatku dědiců Viléma Offenheima Jevišovice“ z 30. března 1937, při této příležitosti došlo, kromě celkové restaurace, k výstavbě nových protipožárních štítů ve středu

⁷² V projektu Bresslera a Wittrische není krb ani komín v půdorysu tanečního sálu vyznačen, takže musel vzniknout později, viz pozůstalost L. Audyho.

budovy, provedení stropních konstrukcí z dutých cihel a železobetonu a zřízení několika světlíků.⁷³

Vilém Offenheim zemřel 28. ledna 1932⁷⁴ a velkostatek se zámkem zdědil jeho bratr **MUDr. Arnošt Offenheim**, jenž byl v Anglii majitelem známého sanatoria pro léčbu nervových chorob. Když i tento zemřel 24. února 1935, dědici velkostatku se stali jeho tři děti Vilém, Arnošt a Anděla, kteří zámek prodali těsně před okupací ČSR 14. března 1939 Eduardu Larisch-Mönnichovi (1916-1987), synovi známého ostravsko-karvinského uhlobarona a říšského hraběte Jindřicha Larisch-Mönnicha.

2.7 Venkovské sídlo Larisch-Mönnichů a doba poválečná

Eduard Larisch - Mönnich kromě výstavby kruhové dřevěné kaple v jihozápadní části zámeckém parku⁷⁵ na zámku neprovedl žádných změn a pobýval střídavě zde a ve své pražské vile nejprve se svojí první manželkou Miladou, rozenou Šebelovou, a jejich synem Karlem do vynuceného rozvodu v roce 1942.⁷⁶ Poté, co se oženil se svojí druhou ženou, hraběnkou Alix z Thun-Hohensteinu, s níž vyženil i dvě děti z předchozího manželství, žil s touto novou rodinou na zámku až do osvobození Jevišovic v dubnu roku 1945, kdy byl po obsazení zámku sovětskou armádou za dramatických okolností přinucen uprchnout do Rakouska. V průběhu následujících měsíců byl zámek s celým panstvím tomuto poslednímu šlechtickému majiteli na základě Benešových dekretů jakožto říšskému Němci zkonfiskován.⁷⁷

Po válce nastala smutnější kapitola v dějinách zámku. Nejprve byl převeden do majetku Svazu československé mládeže za účelem vytvoření rekreačního zařízení, za jehož správy bylo takřka jeho veškeré cennější vybavení podle pamětníků odvezeno nebo odcizeno. V roce

⁷³ Pozůstalost L. Audyho.

⁷⁴ Úmrtí oznámení v pozůstalosti L. Audyho.

⁷⁵ Jednalo se o pietní kopii starého kostelíka z Kunčic pod Ondřejníkem, který sem byl převezen za účelem svatebního obřadu Eduarda Larische a jeho první manželky Milady v roce 1937 z Ukrajiny.

⁷⁶ Rozvod si vynutila rodina Larischů, protože Milada Šebelová nebyla šlechtického původu – její otec sice byl generálním ředitelem vítkovických železáren, ale do této funkce se vypracoval z pozice prostého dělníka – slévače.

⁷⁷ Syn posledního majitele Karel Larisch-Mönnich (*1938), který je Čechem, zůstal po r. 1945 v Československu a žije dnes na Rychnovsku. Již několik let marně usiluje o vydání zámku spolu s bývalým velkostatkem jako dědictví po svém otci.

1953 se stal domovem důchodců, kterémuž účelu slouží dodnes. Je třeba zdůraznit, že tato instituce o budovy zámku pečuje alespoň do té míry, že je prozatím zachována jejich původní podoba včetně vnitřní výzdoby, která zůstala z větší části ušetřena nevhodných modernizačních stavebních zásahů. Do budoucna by však bylo vhodné, aby současný vlastník, Jihomoravský kraj, pro zámek našel jiné využití.

3. Popis zámeckých budov

Jak už bylo řečeno výše, současná podoba zámku je výsledkem romantických úprav z doby po polovině 19. století, případně třetí čtvrtiny, jejichž smyslem byla snaha o rozšíření zámeckých místností a modernizace jejich vybavení, což se neobešlo bez reakce na módní pseudoslohové trendy v architektuře. Dalším důvodem byl záměr, aby se Nový zámek v důsledku rozdělení jevišovického panství v roce 1879 stal nadále nezávislým sídlem na Starém jevišovickém zámku, mohl sloužit delším pobytům panstva a současně dostatečně uspokojit jejich náročnější požadavky na bydlení.

3.1 Exteriér

Ve své konečné podobě je hlavní část zámku podsklepená jednopatrová budova převážně obdélného půdorysu o délce 45 m, na niž navazuje ze západu taktéž jednopatrová vedlejší část o délce 27 m (obr. 40) a poté přízemní podkovovitá hospodářská část s kuchyní a byty pro služebnictvo, která spolu s hlavní budovou vytváří polouzavřené nádvoří otevírající se jihovýchodním směrem. Do severního průčelí hlavní budovy je vestavěna velká hranolová věž, která polovinou svého půdorysu předstupuje před hlavní frontu fasády (obr. 41), zatímco mezi jižními rizality je v rovině s nimi vestavěna zastřešená letní terasa s půlkruhovým kamenným schodištěm vedoucím do zahrady. K jižním rizalitům a k východní stěně hlavní budovy se připojují uzavřené lodžie, na jejichž střeše se nacházejí balkonové terasy přístupné z horního patra, opatřené kovovým neobarokním zábradlím nebo kamennou neorománskou balustrádou.(obr. 42) Obě průčelí prolamuje celkem třináct okenních os, z toho čtyři osy připadají na rizality a pět na střední část průčelí. Z přízemí východního průčelí (obr. 43) o třech okenních osách vystupuje otevřená lodžie s venkovním schodištěm, kterou zvýrazňuje otevřená půlkruhová dvojarkáda sdružená na kamenném válcovém sloupu s novorománskou

košovou hlavicí.(obr. 44) V ozdobné špaletě nad oknem lodžie je v neobarokní rozvilině zakomponován čtvrcený erb Biedermannů s baronskou korunkou, na němž je v prvním a třetím poli znázorněno pět stříbrných včel na černém poli a ve druhém a čtvrtém poli pak tři červené pruhy pokosem na stříbrném poli. (obr. 45)

Jak okna v přízemí, tak okna patra jsou stejných rozměrů a zakončená půlkruhovými záklenky ozdobenými vždy šesti terakotovými lichoběžníkovými kachly s jednotným florálně-geometrickým motivem, které jsou rytmicky rozmístěny ve výseči po obvodu záklenků vymezené špaletou a štukovou profilovanou půlkruhovou lištou, zakončenou na každé straně polygonální konzolkou.(obr. 20) Řada menších půlkruhových oken se opakuje i na věži, přičemž v jejím prvním patře jsou stejné velikosti jako okna hlavního traktu, zatímco ve třetím patře jsou tato okna menších rozměrů a většina z nich kromě dvou na každé straně věže jsou zaslepená. Na hlavním průčelí věže je v prostoru mezi prvním a druhým patrem umístěn mramorový reliéf se znakem Offenheimů opatřený dvěma helmicemi v podobě čtvrceného erbu, na němž je v prvním poli znázorněna plující plachetnice, ve druhém poli pošikem položený pruh se třemi srdci, ve třetím poli dvojhlavý orel a ve čtvrtém poli kotva spojená řetězem s plachetnicí v prvním poli.(obr. 39) Celý takto popsany hlavní trakt zámku včetně věže je opatřen římsou s terakotovými neorománskými krakorci a vodorovnou římsou se stínkami (obr. 46, 47). Nároží rizalitů jsou armována výraznými polygonálními pilíři se štukovou profilací, které nahoře zakončují nárožní vížky připomínající tambury.(obr. 48) Z východu přiléhá k hlavní budově spojovací Bresslerův tudorovský trakt, jenž je možné rozdělit na dvě části – průjezdovou a obytnou. Průjezdová část bezprostředně přiléhá k hlavní budově, v níž je uzavřený průjezd zakončený tudorovským obloukem, nad nímž se pnou, jak nad jižním tak nad severním průčelím, hranolové věžice s cimbuřím. V prvním patře na jižní straně dominuje ztrojené neorománské okno (jakási reminiscence na palladiánskou serliánu) sdružené na dvou kamenných sloupech.(obr. 31) Také tento věžovitý mezitrakt je zakončen římsou s cimbuřím, aby bylo dosaženo celkového sjednocení již tak dosti různorodých budov a přístaveb. Na tuto část navazuje střídmejší obytný jednopatrový trakt o pěti okenních osách ve windsorském stylu, které jsou však v přízemí zaklenuté segmentovým obloukem a v patře obdélné.(obr. 32) Výjimku tvoří působivé velké půlkruhového okno ústící do mezipatra schodiště (zde je patrná drobná rozměrová odchylka od původního projektu). Na tudorovský trakt navazuje oblouk hospodářského zázemí zámku, který ze západní strany částečně uzavírá čestné nádvoří, otevřené směrem k jihovýchodu. V hospodářském traktu byla umístěna panská kuchyně a byty pro služebnictvo. Stylovým pojednáním fasád je i tento trakt

přizpůsoben pseudostylovému vzhledu hlavní zámecké budovy, byť ve výrazněji redukované podobě. Fasádu rytmicky prolamují po celém obvodu okenní osy ve slepých arkádách se segmentovými oblouky (obr. 49). Na východním průčelí jižního křídla traktu je z piety ponechán původní barokní ugartsko - de souchesovský erb, o němž již byla zmínka dříve. Z dalších detailů stojí za pozornost bronzový zvon z roku 1668 zavěšený na fasádě vedle vstupu do vestibulu tudorovského křídla, který pochází ze Starého zámku, odkud byl na Nový zámek odvezen údajně v roce 1890.⁷⁸

3.2 Interiéry

Vnitřní dispozice hlavní budovy zámku je z velké části dána původním rozvrhem staré ugartovské vily založené na koncepci středového sálu jako dominantního prostoru piana nobile, k němuž se symetricky z východní strany přimykají dámské pokoje a ze západní pokoje pánské. Hlavní sál má rozměry 14 m na délku a 8 m na šířku a je opatřen dřevěným kazetovým stropem s obloukově krouženými poli, jehož trámy zdobí jednoduchý spirálovitý intarzovaný motiv po obvodu jednotlivých polí. Patrně se jedná o pozůstatek výzdoby původního barokního letohrádku anebo pochází z doby adaptace prováděné J. Dämischem v roce 1815.⁷⁹(obr. 50) Dominantním prvkem sálu je mramorový krb, který byl na místo druhotně osazen až ve 30. letech 20. století Vilémem Offenheimem.(obr. 51) V našich zeměpisných šířkách jde o ojedinělou ukázkou gotického krbu italské provenience, na němž jsou již patrné prvky rodící se renesance. Podle reliéfně provedeného znaku původního majitele by se mohlo jednat o práci ze 14. století. Bohužel dnes se již asi nepodaří zjistit, z kterého italského kastelu či paláce tento artefakt pochází. Do sálu ústí celkem šestero dveří, včetně vstupu na zahradní terasu, což z něj tvoří jakýsi hlavní vestibul pro celé přízemí. Význam sálu v historii zámku dokládají dva dochované (zřejmě) kamenné obdélné basreliéfy zazděné ve výši dvou metrů po stranách severního vstupu do sálu. Levý z nich znázorňuje římského boha Jupitera, třímajícího v levé ruce blesky a v pravé hůl a upírajícího zrak na orlici (snad moravskou) v pravé části reliéfu (obr. 52). Na pravé straně je umístěn reliéf s bohyní Juno ležící v pravé části reliéfu, ukazující pravou rukou na páva s rozepjatým ocasem a v levé ruce držící hůl.(obr. 53) Mezi těmito reliéfy je v oblouku nad hlavním

⁷⁸ Na zvonu je znázorněn znak hrabat de Souches a nápis oznamující, že zvon byl ulit nákladem Ludvíka Raduita de Souches.

⁷⁹ O obloukových dřevěných kazetách je zmínka v rozpočtu adaptace v položce „Truhlářské práce“. Srov. MZA, F 54, Inv. č. 3903, kart. 604.

vstupem do sálu reliéfní nápis ve staré řečtině - „XAIPE“ (Vítej!) - obklopený štukovými olivovými listy.(obr. 54) Datace zmíněných basreliéfů je poněkud problematická, jelikož jsou pokryty několika vrstvami malby, takže jen ztěžka lze určit, z jakého materiálu jsou vytvořeny. Forma figurálního provedení však naznačuje, že by mohlo jít o práce vytvořené v kameni (pískovec či vápenec) a o pozůstatky výzdoby původní ugartovské villegiatury. Odpovídal by tomu i ikonografický význam těchto bohů ve vztahu k fyziokratickým aktivitám Aloise Ugarte st., kdy Jupiter jako nejvyšší řecký (římský) bůh vládnoucí svými atributy - deštěm, bleskem a hromem - je považován za vládce přírody a záštitu vegetace a Iuno, jeho manželka, za vládkyni oblak, bouří a dešťů, a proto jí bývá připisována moc nad úrodou. Hlubší poznání by odhalil stavební průzkum.

Mezi dalšími místnostmi přízemí zasluhuje větší pozornost jídelna a taneční salón. Jídelna přiléhá k západní stěně hlavního sálu a její současná podoba pochází až z období posledních úprav provedených Bresslerem a Wittrischem, kdy byla k hlavní obdélné části z jihu přidána lodžie se zkosenými rohy, která byla propojena s původním sálem vybouráním původních oken a fasádní zdi. Také zde je dřevěný kazetový strop (obr. 55,56), tentokrát opticky podepřený vyřezávanými konzolami se smyšlenými erby (identifikovat lze snad jen opakující se znak města Vídně se stříbrným křížem na červeném poli).⁸⁰ Stěny jsou otáflvány dřevem s plošnými rostlinnými řezbami. Zatímco strop místnosti svojí koncepcí evokuje spíše novorenesanci, v detailu řezeb navazuje na táflování stěn a zárubně dveří s plošně řezanými rostlinnými rozvilinami nesoucími stopy inspirace gotickou ornamentikou, přičemž na obložkách vchodu ústícího do pánského pokoje - pozdější knihovny (obr. 57) je patrné, že dveře jsou staršího původu.(obr. 58) Místnost je prosvětlena z přistavěné lodžie dvěma menšími okny po stranách a širokým zploštělým obloukovým oknem. Další místnosti přiléhající k hlavnímu sálu jsou z východu rodinný pokoj (či taneční), dámský pokoj a biliárový sál. Zatímco poslední dvě uvedené místnosti nemají žádnou výraznější výzdobu, taneční sál je opatřený jednak jemnou nástropní štukovou výzdobou ve stylu neobaroka, neobarokním dřevěným táflováním z dubového dřeva s řezbami (obr. 59), již zmiňovaným barokním mramorovým krbem se zdobenou mosaznou mříží a dvěma iónskými mramorovými sloupy vztyčenými po stranách vstupu do lodžiového výklenku. V západní části hlavní budovy napravo od severního vstupu do zámku je hlavní kamenné schodiště s neobarokním železným zábradlím, spojující přízemí s prvním patrem.(obr. 60) Konstrukci schodiště

⁸⁰ Patrně to souvisí s vídeňskou orientací barona Biedermanna, jak už o tom byla zmínka výše.

podepírá masivní sloup s již secesní hlavicí (obr. 61), vedle něhož je zazděna neobarokní konzola s letopočtem 1899 (obr. 62). Místnosti v prvním patře hlavní budovy se dochovaly bez jakékoliv výzdoby. Stejně tak to platí u přízemí i prvního patra vedlejšího tudorovského traktu, kde zaujme pouze podkovové schodiště provedené v obdobném, leč poněkud méně honosném stylu jako hlavní schodiště, a potom klasicistní reliéf (bůh Hélios s nymfami), který byl patrně při poslední přestavbě osazený do zdi v kryté lodžii v prvním patře vedlejšího traktu namísto zazděného okna. (obr. 63)

4. Uměleckohistorická kritika výzdoby

Hmotovou skladbou, použitím polygonálních pilířů a horizontální atiky se stínkami, vysazené na krakorcích, připomíná Nový zámek budovu velitelství vídeňského arsenálu (obr. 64) postaveného podle projektu Eduarda van der Nüll a Gustava Siccarda von Siccardsburga ve stylu toskánského kastelu italského trecenta v letech 1850-56. Další podobnou budovou je habsburský zámek Miramare u Terstu zbudovaný podle projektu Karla Junckera v roce 1856 (obr. 65), který byl ve své době velkým vzorem pro jiná sídla u nás ale i v ostatních zemích tehdejší habsburské monarchie (na Moravě srovnej např. „slovácké Miramare“ – zámek Nový Světlov u Bojkovic anebo Český Rudolec). Oproti těmto stavbám se však v případě Jevišovic jedná o spíše pozdější ukázkou historismu, i když s ohledem na nedostatek archivních záznamů ve fondu jevišovického velkostatku pro období po polovině 19. století není vyloučeno, že k první fázi historizující přestavby došlo již za posledních Ugartů, Josefa či Maxmiliána, tj. buď koncem padesátých nebo počátkem šedesátých let 19. století. Navíc se jedná o ukázkou naprosto ojedinělou s ohledem na aplikaci obloukového stylu, který u dochovaných zámeckých staveb na Moravě z této doby nemá obdobu a jehož pozdější použití (tj. po roce 1879) je málo pravděpodobné. Použití nárožních polygonálních pilířů, horizontální atiky s cimbuřím vyložené na keramických krakorcích⁸¹ může připomínat i poněkud vojensky strohé windsorizující Rossauer Kaserne z let 1865-1870 dle návrhu Karla Pilhala (obr. 66), kde se také objevuje motiv nárožních pilířů. Podobnost zámku zejména se zmíněnou velitelskou budovou vídeňského arsenálu se ještě více prohloubila po posledních úpravách

⁸¹ Je však možné, byť méně pravděpodobné, že krakorce byly osazené až při úpravách za Roberta Biedermanna, neboť jsou aplikovány i na věži a částečně na vedlejší přistavěné budově. Naproti tomu chybějící krakorce mohly být získány při dostavbě věže a při přistavění vedlejšího propojovacího traktu tím, že byla zrušena velká část původní hlavní římsy.

přístavbou hranolové věže s nárožními věžicemi, a to jak půdorysným rozvrhem, tak i v detailu na fasádě, ovšem odmyslíme-li si přístavěné lodžie.

Lze říci, že Nový zámek v době první historizující přestavby z 50. či 60. let 19. století z vnějšku vynikal stylovou čistotou. V moravském prostředí by se dal co do aplikace půlkruhových oken přirovnat k subtilnímu rybářskému pavilónu v kroměřížské Podzámecké zahradě, který vznikl přibližně v téže době přestavbou staršího pavilónu Antonína Archeho podle návrhu Arnošta Králíčka z roku 1865 (obr. 67) či ke známé budově Vyšší reálné školy v Brně od Ludwiga Förstera z let 1858-59. (obr. 68) Jistou stylovou podobnost (zvláště nápadně u oken a krakorcové římsy) lze rovněž hledat při srovnání se stavbou dnes již neexistující brněnské synagogy postavené v letech 1852-59 podle návrhu vídeňských architektů J. Romano v. Ringeho a Gustava Schwendenweina von Lonauberg brněnským stavitelem Antonem Onderkou. (obr. 69) Další podobná synagoga v arkádovém stylu vznikla v roce 1888 ve Znojmě, kde byla prováděna podle vídeňského projektu Ludwiga Schöneho znojemským stavitelem Josefem Schweighoferem. (obr. 70)

Ve srovnání s tím stavební úpravy, které proběhly na konci 19. století za Roberta Biedermanna zámku vtiskly monumentálnější ráz - zejména díky přístavbě třípatrové věže a vybudování tudorovského křídla - nicméně výrazně pozměnily dosavadní stylovou čistotu stavby použitím neobarokních a secesních prvků, které však původní projekt neplánoval. Platí to zejména o nově přístavěných lodžích, kde byly použity neobarokní válcové nárožní pilířky vysazené na konzolách, mezi nimiž jsou ukotveny taktéž neobarokní mřížové výplně a stejně tak tomu je i na hlavní věži, kde se uplatňují prvky, které nekorespondují z původní strukturou. Totéž se týká secesních hlavic v interiérech, barokních byst na nárožích zábradlí balkonů po stranách věže nebo akantové rozviliny na východní lodžii s erbem Roberta Biedermanna. Ve výsledku se tudíž vnější podoba zámku jeví jako víceméně chaotická směs různých výtvarných stylů bez jednotícího řádu. Zůstává otázkou nakolik byly tyto stylové anomálie zapříčiněné záměrem architekta nebo zadavatele. Je však také možné, že stavebníci usilovali o vizuální jednotu se záměrem docílit iluze delšího stavebního vývoje. Z uvedených důvodů se autorovi této stati jako slohově nejzajímavější jeví první předpokládaná romantická úprava zámku, která proběhla buď v 60. letech za Josefa Ugarte, případně na přelomu 70. a 80. let 19. století za Gabriely Lovatelli.

5. Jevišovický Nový zámek v díle architekta Emila Bresslera

Architektonická kancelář Bressler a Wittrisch, sídlící v budově vídeňského obchodního domu Eisgrübl na ulici Goldschmiedegasse 10, byla ve své době úspěšnou a žádanou firmou, uspokojující zámožnou klientelu zejména z Vídně a okolí. Na rozdíl od Gustava Wittrische, jehož lze považovat spíše za stavitele a realizátora a o jehož činnosti se v literatuře nedochovaly takřka žádné záznamy, o Emilu Bresslerovi (1847 –1921), který byl autorem drtivé většiny, ne-li všech, architektonických projektů kanceláře, se toho dovídáme v odstatně více. Jelikož je pravděpodobnější, že návrh stavebních úprav jevišovického Nového zámku provedl Emil Bressler, budeme se nadále věnovat toliko jeho osobě.

Emil Bressler se narodil ve Vídni 3. prosince 1847 a vyrůstal v rodině poručníka – zámožného obchodníka - Alberta Hardta, který svému svěřenci zajistil nejlepší vzdělání. Studia Bressler zahájil na Technische Hochschule ve svém rodném městě, odkud později odešel na technickou školu do Štuttgartu, kde působil pod vedením vrchního stavebního rady Christiana Friedricha von Leinse. Zahraniční studium završil pobytem v ateliéru Jeana Luise Pascala na École des Beaux-Arts v Paříži. Po návratu do Vídně se postupně stal vyhledávaným architektem zámožných podnikatelů, šlechty a bankovních institucí, a to nejdříve za spolupráce s architektem Ludwigem Baumannem (1853-1936) od roku 1882,⁸² a později - od roku 1898 - s Gustavem Wittrischem. Četné budovy projektoval Bressler také sám. Zakázky v Bratislavě však prováděl většinou společně s Fritzem Rumpelmayerem. U těchto společných projektů však často vznikají problémy ohledně určení autorství, jako např. u Blumentálského kostela na předměstí dnešní Bratislavy.⁸³

K úspěšné dráze Bresslerovi pomohla aktivní činnost ve vídeňských uměleckých kruzích, jako např. od roku 1875 ve Sdružení vídeňských malířů (Genossenschaft der bildenden Künstler Wiens), od roku 1886 v prezidentské funkci v Dolnorakouském spolku živnostníků

⁸² Ludwig Baumann spolu s Bedřichem Ohmannem (1858-1927) patřil k nejvýznamnějším představitelům vídeňské neobarokní školy.

⁸³ **Záhada Blumentálského kostela.** Mezi uměnovědci se vedou spory, zda toto dílo vytvořil Fritz Rumpelmayer nebo Emil Bressler či oba autoři společně. Starší encyklopedická literatura totiž dílo občas připisuje Emilu Bresslerovi. Současní slovenští uměnovědci (Maroš Semančík) toto autorství zpochybňují, naproti tomu rakouská kunsthistorička Inge Scheidl Bresslerovo autorství nevyklučuje. Autor této práce se přiklání k názorům slovenských kolegů, podle nichž se jedná výlučně o dílo Fritze Rumpelmayera, přičemž za přesvědčivý důkaz považuje doprovodný text k reprodukci plánu kostela zveřejněného v čísle 3 časopisu Neubauten und Concurrenzen z roku 1897, při jehož nepozorné četbě může vzniknout dojem, že autorem Blumentálského kostela byli oba uvedení autoři, neboť oba jsou zde uváděni těsně vedle sebe. Za zmínku stojí, že časopis Neubauten und Concurrenzen byl přímo redigován Emilem Bresslerem tudíž o jeho spolehlivosti nelze pochybovat.

(Niederösterreichischer Gewerbeverein), od roku 1906 jako řádný člen ve Společnosti rakouských architektů (Gesellschaft österreichischer Architekten), od roku 1875 do roku 1914 v rakouském Werkbundu, dále funkce stavebního, později vrchního stavebního, rady (od 1916), funkce ředitele Jubilejních hospodářských výstav v letech 1888 a 1898 a zejména dlouholetá funkce prezidenta Ústředního spolku rakouských architektů (Zentralvereinigung der österreichischen Architekten). Nelze opominout ani Bresslerovu aktivní účast ve funkci hlavního architekta jubilejní výstavy ve Vídni v roce 1898 a na Mezinárodní stavební výstavě (Internationale Baukunst Ausstellung) ve Vídni v roce 1908 ve funkci místopředsedy organizačního výboru a jednoho z vystavovatelů, mezi jejímiž dalšími účastníky byli tehdy známí rakouští i čeští architekti (B. Ohmann, K. Moser, J. Hoffmann, O. Wagner, H. Fellner, J. Kotěra či F. Hrach). Pozornost zasluhuje i Bresslerova publikační činnost, především spoluautorství proslulého díla Bedřicha Ohmanna (1858 – 1927) vydaného v nakladatelství Antona Schrolla ve Vídni v roce 1888 ještě společně s Ludwigem Baumannem pod názvem „Barock“, v němž Bressler zpracoval kapitolu věnovanou interiérům. Jedná se o skicář či vzorník kvalitních reprodukcí vybraných barokních motivů ze stavebních památek (štukové rozviliny, kované mříže, kamenná zábradlí se sochami a vázami), ale i předmětů či výrobků užitého umění z dobových barokních interiérů (křesla, kachlová kamna), které jmenovaní autoři sami zachytili. (obr. 71) Bressler od roku 1896 do roku 1902 redigoval i oblíbený časopis Neubauten und Concurenzen, v němž příležitostně publikoval o současné i historické architektuře⁸⁴ a měl také převážný podíl na katalogu ze zmíněné mezinárodní stavební výstavy ve Vídni v roce 1908.⁸⁵

Bresslerovo dílo odpovídá přelomu 19. století a 20. století. Je charakteristické zprvu přísným historismem a později oscilací, obdobně jako u Bedřicha Ohmanna, mezi neobarokem, pozdním historismem a secesí (obr. 72).⁸⁶ Jelikož byl Bresslerův realizační záběr značně široký (vily, kostely, restaurace zámků a hradů, městské paláce, činžovní domy, banky a obchodní domy, úpravy interiérů, mauzolea, výstavní pavilony, lovecké chaty a dokonce i mosty), pro jeho tvorbu je příznačné poměrně pestré stylové pojednání, kterým by bylo

⁸⁴ např. Bresslerova apologetická kritika Otto Wagnera a jeho školy v článku nazvaném „Moderne Architektur und „Moderne Architektur“, Prof. Wagner und die Wahrheit über Beide“ (roč. 1879, čís. III., s. 3 a násl.) nebo článek „Villenbauten in Amerika“ (roč. 1897, čís. 4, s. 4 a násl.), v němž propaguje typ amerického venkovského vilového domu, který se v jeho návrzích uplatňuje například v progresivním projektu lovecké chaty knížete Windischgrätze u Plzně z roku 1896 (publ. in: Der Architekt, číslo 2, roč. 1896, s. 53, obr. č. 6).

⁸⁵ srov. Bressler-Kammerer: Internationale Baukunst Ausstellung, Wien 1908 – katalog je dnes uložen ve vídeňské národní knihovně.

⁸⁶ srov. Poche, E. a kol.: Encyklopedie českého výtvarného umění, Academia, Praha 1975, heslo Bedřich Ohmann, s. 341.

možno jej zařadit mezi pozdně historické eklektiky, avšak současně schopné tvořit až vědecky přísně historicky a zároveň přijímat a rozvíjet nové podněty. Ve snaze vyhovět vkusu zákazníků však musel zřejmě i on za časté slevit ze svých návrhů a provést úpravy, které více konvenovaly jejich přáním (viz např. úpravy původního návrhu věže jevišovického zámku). Přesto nepochybně patřil k těm architektům, kteří se významně zasloužili o zachování tradic uměleckého řemesla.

Za nejranější stavby lze označit projekty efemérní architektury – zejména pavilónů pro výstavy v Amsterdamu v roce 1883 a v Antverpách v roce 1886 (obr. 73) provedených ve stylu neobaroka, na nichž je zřejmý Bresslerův cit pro drobnou architekturu a detail. Na obrázku 73 je vidět zdařilá ukázka novobarokní slavobrány v podobě dvou mohutných bosovaných kamenných pilířů nahoře spojených půlkruhovým obloukem s honosnou kovanou mříží a s baldachýnem neseným anděly.⁸⁷ Naproti tomu Bresslerova realizace vstupní brány na Jubilejní výstavu ve Vídni v roce 1898 se již blíží secesi, byť se na ní stále objevují konzervativní neobarokní prvky (obr. 74).⁸⁸ Neobarokní styl, jenž Bressler u předchozích návrhů použil si získal značnou oblibu koncem 19. století jako tzv. císařský styl, reprezentující pro tehdejší společnost období největší slávy upadajícího habsburského mocnářství.⁸⁹ Současně šlo o jeden z posledních směrů historismu a de facto o předstupeň secese. Uvedený vývoj je patrný i u Bresslera, který kariéru zahájil přísně historickou specializací na restaurace barokních interiérů (např. velký sál starého Liechtenštejnského paláce, či restaurace vnitřní výzdoby Windischgrätzova paláce ve Vídni) a postupně se propracoval přes neobarokní a pozdní historismus až k secesi. Uměl přitom dokonale využít svých poznatků získaných soustavným studiem barokních staveb a jejich interiérů, z nichž si pořizoval podrobné skici.

Zřejmě nejstarší dochovanou Bresslerovou realizací je zmíněná obnova vnitřní výzdoby sálu obrazárny knížete Jana II. z Lichtenštejna z roku 1888 ve starém Lichtenštejnském paláci ve Vídni a novostavba neoklasicistní brány před jeho budovou (obr. 75), která je provedena v podobě monumentálního triumfálního oblouku s půlkruhovým portálem a kladím podepřeným po stranách dvěma kanelovanými sloupy a hranolovými pilíři s lizénami. Ve středu jejich polí jsou umístěny štukové reliéfy, zobrazující alegorii malířství a sochařství.

⁸⁷ srov. *Architektonische Rundschau*, čís. 2, roč. 1886, sešit č. 9.

⁸⁸ srov. Schölermann, W.: *Neuere Wiener Architektur (Ausgangsportal auf der Jubiläumsausstellung im Prater)* in: *Deutsche Kunst und Dekoration*, č. 2, 1898, sešit 11, s. 202.

⁸⁹ v souvislosti s dostavbou vídeňského Hofburgu prováděnou architekty B. Ohmannem a L. Baumannem

V hořejší desce, převyšující částečně hlavní římsu, je umístěn německý nápis – „Umění umělcům. Jan kníže z Lichtenštejna“. Pro téhož objednavatele podle dobových pramenů⁹⁰ Bressler prováděl novorománskou restauraci jeho rodového sídla - hradu Liechtenstein - nedaleko Vídně. (obr. 76)

Ze zámeckých staveb je třeba za slohově nejvytříbenější a realizačně nejrozsáhlejší stavbu považovat monumentální pseudobarokní restauraci zámku rodiny významného rakousko - uherského průmyslníka v pivovarnictví, Antona Drehera, Altkettenhof ve Schwechatu u Vídně z roku 1901. (obr. 77). Zámek, sloužící dnes potřebám schwechatského okresního soudu a rakouské justiční školy, má sice starší stavební historii, nicméně ve své výsledné podobě jej však lze považovat za velmi zdařilou a komplexní ukázkou neobaroka. Třípatrová stavba schwechatského zámku má výrazně vyšší piano nobile v prvním patře zdůrazněné dvojité zalamovanými nadokennými římsami. Druhé patro určené pro soukromé apartmány je oproti tomu spolu se třetím podkrovním patrem, vestavěným v mansardové střeše, snížené, z toho okna druhého patra rámuje štukové šambrány a okna v podkroví jsou vikýřová. Zámecký komplex má půdorys písmene U s čestným dvorem sevřeným dvěma rizality a s tříosým oválným pavilónem uprostřed hlavního křídla s půlkruhově zaklenutými okny. Fasádu vodorovně rozděluje nápadná kordonová římsa mezi přízemím a prvním patrem, přičemž přízemí je členěno pásovou rustikou, na niž navazuje rustika na nárožích prvního a druhého patra stoupající až k hlavní římsě. Pojednání fasády kombinuje prvky klasicizujícího vídeňského baroka druhé poloviny 18. století s vlivy pražského baroka importovanými do vídeňského prostředí zejména Bedřichem Ohmannem. Za pozornost stojí otevřená arkádová lodžie přistavěná k severnímu zahradnímu průčelí, prosklená litinová zimní zahrada přistavěná k nároží jižního křídla zhotovená vídeňskou firmou Ignáce Gridla (obr. 78) a zejména západní zahradní průčelí se středovým rizalitem vybavené bohatou štukovou a sochařskou výzdobou (obr. 79). Podobně okázale jako exteriéry působí i interiéry vybavené mramorovými kamny a obklady, vyřezávaným dřevěným táflováním, bohatou štukovou výzdobou a dřevěnými podlahami, intarzovanými mnoha druhy vzácných dřev (zejména tzv. Dubový a Citrónový sál).

Neobarokní vlivy doznívají i na výše zmíněné budově tzv. Eisgrübelu. (obr. 80) Jedná se o honosný neobarokně-secesní komplex nájemního a obchodního domu, který Bressler

⁹⁰ srov. Inge Scheidl www.azw.at, heslo Emil Bressler.

projektoval v roce 1896 pro svého někdejšího poručníka Alberta Hardta. Budovu koncipoval jako šestipatrový palác s posledním patrem v podkroví, se čtyřmi průčelími zvýrazněnými nárožními arkýři probíhajícími od prvního patra až po hlavní římsu, jež zakončil cibulovými neobarokními báními (dnes odstraněnými), kde se střídají pravoúhlá, sdružená půlkruhová a široká neobarokní okna zakončená zploštělým obloukem.⁹¹ Rozvržení fasády se v základní koncepci dá přirovnat k neobarokním palácům, kde nižší patra člení pásová rustika a vyšší patra jsou ponechány s hladkou fasádou, dekorovanou šambránami oken a štukovými ornamenty. V detailu se však již jedná o raně secesní strukturu. Je zřejmé, že pro Bresslera, jehož společná kancelář s Gustavem Wittrischem měla od doby výstavby komplexu v jeho budově i své sídlo, byla tato stavební realizace jakýmsi vývěsním štítem či manifestem, na němž se snažil rozvést všechny stylové formy, jimiž vládne. Význam, jaký Bressler této stavbě přikládal dokládá i opakovaná publikace Eisgrüblu v soudobých rakouských časopisech o architektuře (obr. 81).⁹²

Hledáme-li však zámecké stavby, které by se daly nejlépe přirovnat k Jevišovickým, pro stanovení jejich místa v díle Bresslerově díle, pak by jimi mohly být předpokládaná přestavba zámku v Horních Obdokovcích (1904-1905) pro cukrovarnickou rodinu Stummerů⁹³ na Slovensku a Villa (či lovecká chata) Paula von Schöllera v Purkersdorfu v dnešním Rakousku, resp. její dřevem bohatě zdobený interiér (obr. 82). Zejména u Horných Obdokovců zaujme, jak překvapivě Bressler uplatnil své pokročilé neobarokní a místy až secezijící tvarosloví v kontextu poměrně prostého venkovského, v jádru ještě renesančního, kastelu. V exteriéru to bylo návrhem pavilonů s mansardovými střechami navazujícími na starší budovy s jednoduchými válcovými věžemi (obr. 83), zatímco v interiérech navrhl bohaté dřevěné táflování stěn a vyřezávané stropy v historizujícím duchu mísícím více stylů a působícím dojmem jisté manufakturní sériovosti.(obr. 84) Naproti tomu za již secesní a stylově vyhraněnou by se dala označit rodinná hrobka Stummerů na obdokoveckém farním hřbitově, kterou navrhl v roce 1896. (obr. 85)⁹⁴

Dá se říci, že obdobným „aditivním“ způsobem postupoval Bressler i v případě Jevišovického zámku, kde rovněž bez rozpaků použil neobarokní tvarosloví, jímž přioděl starší

⁹¹ Okna zakončená zploštělým obloukem jsou typická pro Bresslerovy stavby a týká se to i Nového zámku, kde je použil u přistavěných lodžii.

⁹² Srov. zejména in: Neubauten und Concurrenzen ročník III., sešity II., III., IV., Wien 1897.

⁹³ Stummerové byli zpřízněni s rodinou Hardtů, v níž Bressler vyrůstal.

⁹⁴ K hrobce Stummerů srov. důkladnou analýzu slovenského kunsthistorika Maroše Semančnicka: Mauzóleum v Horných Obdokovciach, in: Architektúra a urbanizmus 2007, č. 1 – 2, s. 55 a násl.

neorománskou arkádovou strukturu s cílem (snad kvůli iluzi starobylosti) dosáhnout celkové vizuální jednoty; do jaké míry zdařile, je již otázka jiná. Stejně jako v Alt Kettenhofu, Obdokovcích nebo ve Ville Schöller i v Jevišovicích vybavil Bressler interiéry bohatými dřevěnými ale i štukovými prvky značné stylové plurality. Zatímco v rodinném sále uplatnil subtilní neobarokní výzdobu, v jídelně se uchýlil k neogotice a neorenesanci a jako triumf, či ukázkou nového výtvarného cítění, navrhl raně secesní hlavici sloupu ve schodišťové hale. Při porovnání výsledného stavu vnějšího vzhledu zámku s původním Bresslerovým projektem je zřejmé, že na konečné podobě realizace musel mít v daném případě výrazný podíl stavebník, resp. jeho manželka,⁹⁵ která aplikaci jednotlivých stylů určovala v průběhu stavby výběrem z katalogu nabídnutého architektem.⁹⁶ Ve světle jiných Bresslerových „velkých“ realizací, zejména zámku Alt Kettenhof, kde měl tento autor možnost naplno rozvinout svůj pronikavý tvůrčí přístup a zároveň smysl pro stylovou čistotu, se tak jeho jevišovická realizace jeví jako méně zdařilá ukázkou „podnikatelského baroka“ konce 19. století. Obdobně by se daly hodnotit i jeho (prozatím nepodložené) stavební úpravy zámku v Horných Obdokovcích.

6. Celkové zhodnocení stylu a funkce Nového zámku

Stylové hodnocení současné podoby Nového zámku v dosavadní literatuře se pohybuje mezi dvěma póly: od nadšeného hodnocení starších autorů, podle nichž se jedná buď o nádherný romantický zámek obklopený výtečně pěstěným parkem (Peřinka), či o zámek ve windsorském stylu připomínajícím jihočeskou Hlubokou (Audy), přes méně zaujatý popis hovořící o romanticko-historické přestavbě staršího barokního zámečku uplatňující novogotické formy společně s formami obloukového stylu (Zemek a kol., Kuthan, Samek), až po nejpříkřejší hodnocení, podle něhož je zámek výrazem bezbřehého pozdně-historizujícího eklekticismu (Plaček).

Podle autora této práce je z výčtu dřívějších hodnocení zřejmé, že vztah k romantické architektuře závěru 19. století je i v naší současné literatuře nadále dosti problematický. Zmíněné nejzazší póly svědčí spíše o nekritickém postoji autorů determinovaném buď lokálním patriotismem, soudobou módou nebo individuálním vkusem hodnotitele. Snad teprve v současné době nastal čas pro objektivní zhodnocení epochy historismu druhé

⁹⁵ Viz výše.

⁹⁶ Tento závěr dovozuje autor práce z stylové odlišnosti detailů původního projektu a výsledné realizace.

poloviny 19. století, abychom i tuto architekturu začali vnímat jako vývojový článek v dějinách domácí architektury, který má své pevné místo. V konkrétním případě lze uvedené vztáhnout i na jevišovický Nový zámek, který právě historismu vděčí za svoji současnou podobu. Uvedené myšlenky výstižně shrnuje Pavel Zatloukal, když říká, že „na historismu 19. století stále ještě leží stín, který na něj položila sebevědomá první polovina 20. století, a jenž byl vyvolaný zejména zdůrazňovaným kultem umělecké originality vývojově negujícím předchozí epochu.“⁹⁷

Chceme-li tedy objektivně zhodnotit architekturu zámku, musíme se na ni dívat v poněkud širších souvislostech, tj. slovy výše uvedeného autora, jako na „svědka určité epochy schopného objektivní výpovědi o své době, názorech jeho tvůrců i stavebníků.“⁹⁸

Jak vyplývá z pramenů, za dobu svého relativně dlouhého vývoje byl zámek několikanásobně rozšířen a v rámci toho postupně plnil tři funkce (pomineme-li poválečné období). Z původního barokního loveckého letohrádku (Lustschloss), jakéhosi maison de plaisance či zahradního kasína, určené pro příležitostné panské kratochvíle, byl za doby Aloise Ugarte staršího postupně přebudován v letní zámek (Sommerschloss) – villegiaturu - pro delší letní pobyty. Dokládají to zejména soudobé zámecké inventáře, podle nichž jednotlivé místnosti již měly přesně definovanou funkci pro pobyt hraběcího páru a jeho nejužší rodiny, přičemž ve výčtu obvyklých denních pobytových místností jako jsou hlavní sál, biliárová místnost či dámský a pánský pokoj, již nechyběly místnosti intimnějšího charakteru, jako pracovna a ložnice hraběte a hraběnky, kabinet pro psaní korespondence (Schreibzimmer), převlékačí místnost, šatna či místnost pro gardedóbu. V kontextu dochované symboliky Jupitera a Iuno při vstupu do hlavního sálu zámku a fyziokratických zálib Aloise Ugarte st. je nutno zdůraznit důležitý ideový moment, který hrál v životě tehdejších majitelů významnou roli, tj. sepjetí historické šlechty s hospodářským životem na vrchnostenském velkostatku a na panství jako takovém, kde stále ještě převažovala zemědělská činnost. Pro tuto pozdně feudální vrchnost byl výnos z velkostatku prakticky jediným zdrojem obživy, přičemž vrchnost vykonávala částečně i správu panství po stránce veřejné. Uvedený způsob života determinoval i věcnou pozdně klasicistní architekturu zámku, jenž v době letních pobytů panstva sloužil i jako „hlavní štáb“ hospodářské správy panství a odpovídal tak věcnému a fyziokraticky laděnému

⁹⁷ Zatloukal, P.: Historismus - architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku, Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, Oblastní galerie výtvarného umění, Olomouc 1986, s. 6 a násl.

⁹⁸ Srov. též Zatloukal, P.: cit. dílo, s.7.

leopoldinskému myšlení závěru 18. století současně usilujícím o harmonický vztah s přírodou a jejími zákonitostmi, spíše než o okázalou leč vyumělkovanou nádheru předchozí barokní epochy. Uvedený životní styl, který však nadále zůstal elitářskou záležitostí, dozníval ještě u prvního jevišovického občana Josefa Ugarte, který se nejen z vrozeného altruismu, ale i jako prozíravý hospodář, sám postavil do čela nově se rodící jevišovické občanské společnosti tím, že v zájmu udržení sociálního smíru a zavedení zemědělského hospodaření na panství přijal funkci prvního porevolučního starosty městečka v době revolučních událostí roku 1848. Jeho zámek si tak nadále podržel postavení skutečného centra nejen hospodářského, ale i veřejného života jevišovického panství.

K úplnému završení epochy historické šlechty na Novém zámku došlo za života posledních majitelek z rodu Ugarte, které z něj naopak učinily pouhé sídlo pro volný čas a zábavu a hospodářskému a veřejnému dění v městečku již nevěnovaly pozornost. V tomto trendu pokračovala i novoštitná aristokracie z řad podnikatelů, která již financovala své živobytí z jiných zdrojů a o vlastnictví někdejších feudálních statků usilovala jen ve snaze vyrovnat se historické šlechtě. Funkce zámku tak byla pozměněna do podoby sídla pro ryze soukromé rodinné pobyty, zcela nezávislé na samostatně fungujícím kapitalistickém velkostatku. Při relativně luxusních modernizačních úpravách zámku přitom nová vrchnost současně neváhala sáhnout po jakýchkoli prostředcích, které by dokázaly vytvořit umělou legendu o její starobylosti a vznešenosti. Bohužel tyto úpravy šly spíše na vrub stylové čistoty zámku, který se v důsledku toho stal jako celek těžko definovatelný. V exteriéru lavíruje od monumentálně symetrického neorománského zámečku v arkádovém stylu po pozdně-historické tudorovsko-windsorské variace s místy ne příliš vhodně aplikovanými neobarokními a secezijíci doplňky. Interiér naproti tomu mísí, občas nesystematicky, prvky různých stylů, které jsou jako jednotlivé ušlechtilých forem, nicméně znehodnocené v celkovém kontextu. Výsledný dojem tak na diváka působí jako jistá forma muzeálního fetišismu.⁹⁹

Přesto však pro relativně vysoký stupeň zachovalosti stavební podstaty zámku, a to jak z hlediska interiéru, tak exteriéru, lze tento objekt hodnotit jako autentický doklad pozdně-historického estetického cítění přelomu 19. a 20. století s důrazem na umělecko-řemeslnou úroveň detailů. Současně s tím je možné z hlediska jádra zámku, vybudovaného v době

⁹⁹ Srov. Kroutvor, J.: Fenomén historismu, In: Umění a řemesla, 1976, č. 3 s. 46 - 56.

posledních Ugartů, hovořit o ojedinělém dokladu uplatnění arkádového stylu v moravské historizující architektuře druhé poloviny 19. století.

Závěr

Ve své práci jsem se pokusil o dosud nejpodrobnější zpracování stavebních dějin Nového zámku v Jevišovicích, a to jak z hlediska jeho majitelů tak i autorů přestaveb, jejichž jména prozatím nebyla v literatuře zmíněna a rovněž i postupného vývoje funkce zámku. Kromě archivních záznamů o prováděných stavebních úpravách jsem k tomu využil stylové zhodnocení vnější a vnitřní výzdoby zámku, které jsem se pokusil zařadit do kontextu soudobé moravské architektury, a to zejména pro potřeby stanovení možných autorských hypotéz a podob zámku ve fázích jeho stavebního vývoje, které nejsou spolehlivě archivně podchyceny. Zpochybňuji rovněž některé delší dobu tradované mýty, zejména ohledně doby vzniku zámku a jeho úprav v 19. století, se závěrem, že současnou převážně neorománsko-neobarokní podobu zámku nelze hodnotit jako výsledek poslední přestavby z konce 19. století, nýbrž, že šlo o pouhé další rozšíření starší historizující přestavby v arkádovém stylu, kterou navíc hodnotím v soudobém vývoji moravské zámecké architektury jako ojedinělou a zasluhující větší pozornosti. V poslední části práce věnované životu a dílu české veřejnosti dosud neznámého vídeňského architekta Emila Bresslera jsem se pokusil podle znovuobjeveného projektu, jenž se prostřednictvím mé práce vůbec poprvé dostává do rukou veřejnosti, se zabývat Bresslerovým autorstvím poslední přestavby zámku ze samotného závěru 19. století s cílem zhodnotit význam této přestavby v rámci jeho rozsáhlého díla. Na základě provedené analýzy Bresslerova veskrze kvalitního díla dospívám k závěru, že jeho jevišovickou realizaci nelze při porovnání původní podoby projektu s výsledkem a s ohledem na předpokládaný komplikovaný vztah ke stavebníkovi řadit mezi Bresslerova nejzdařilejší díla, právě pro to, že zde mu nepochybně nebyla dána možnost naplno rozvinout svůj nesporný tvůrčí potenciál.

English Summary

The so called Nový zámek (New Chateau) in Jevišovice represents a rare example of late historicism in south-western Moravia. Comparing to other romantic castles and chateaus of its kind in the region it still remains quite unknown to general public. In closer look we can see a building structure with long construction history stretching from the end of 1600's till the end of 1800's. Originally a little wooden forest mansion in baroque style of famous Hapsburg fieldmarshal count Jean Louis Raduit de Souches, was continuously rebuilt into a brick-walled summer chateau-villa in late baroque style surrounded with allegoric statues, designed by famous sculptor Lorenzo Mattioli, placed in a large French garden and later on English forest park in the taste of later owner - count Alois Ugarte, who was an influential politician at the court of enlightened emperor Leopold II. in Vienna. Further reconstructions were taking place during the second half of 1800's. During these adaptation the chateau was significantly enlarged and changed from a mere addition to late medieval Starý zámek (Old Castle) of Jevišovice in the centre of nearby town (called also Winter Chateau) to a main whole-year residence of the Jevišovice estate. It was in these times, when the Nový zámek was rebuilt into a romantic castle-chateau in neoromanesque Rundbogenstil with either Tudor or Windsor-style reminiscences. In my work, which aims to be at the same time so far the most volumable document dealing with the history of Nový zámek in Jevišovice, I also try to focus on the life and work of famous Viennese architect *Emil Bressler*, who was the author of the last romantic reconstruction of the chateau which was held in 1899 and who has been so far unknown in the Czech history of art. The author attempts to place the Nový zámek within the context of Bressler's relative numerous work of art and also bring in some new information about this architect.

Seznam použité literatury:

A) Prameny:

- **Moravský zemský archiv** - fond F 54 – Jevišovický velkostatek
 - fond C 14 – Rodinný archiv Ugartů
- **Pozůstalost Dr. Ladislava Audyho** z Jevišovic – v soukromém majetku

B) Publikace:

- Audy, L.:** Jevišovice a okolí, geografický a historický přehled pro návštěvníky Jevišovic, Jevišovice 1965
 - Soupis památek Jevišovicka, in: Jevišovické noviny, roč. 1962, č. 7, příloha: Z historie Jevišovic, s. 1.
- Baumann, L. – Bressler, E. – Ohmann, F.:** Barock, verlag Anton Schroll, Wien 1888.
- Bressler-Kammerer:** Internationale Baukunst Ausstellung, Wien 1908. – katalog k výstavě
- Falcová, Z. – Stehlíková, D.:** Nemovité kulturní památky jihomoravského kraje, soupis památek a literatury, Brno 2000, sv. 5, Okres Znojmo, s. 49-54.
- Hosák, L., Zemek, M. a kol.:** Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Jižní Morava, Svoboda, Praha 1981, s. 119.
- Kroupa, J.:** Alchymie štěstí, ERA, Brno 2006.
- Kuthan, J.:** Aristokratická sídla období romantismu a historismu, Akropolis, Praha 2001, s. 134.

- Mašek, P.:** Modrá krev, minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích, Mladá fronta, Praha, 2003, s. 29.
- Peřinka, F. V.:** Vlastivěda Moravská, Místopis II, Znojemský kraj, Brno 1904.
- Plaček, M.:** Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku, 3. vydání, Nakladatelství LIBRI, Praha 2001, s. 187.
- Pacáková, B. a kol.:** Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2004, s. 147-14.
- Poche, E.:** Encyklopedie českého výtvarného umění, Academia, Praha 1975, s. 341.
- Lerche, F.:** Velká pardubická steeple chase a napajedelští plnokrevníci, Státní plemenářský ústav Napajedla, Brno 1967.
- Richter, V.- Samek, B. – Stehlík, M.:** Znojmo, Odeon, Praha 1966, s. 81.
- Samek, B.:** Umělecké památky Moravy a Slezska, Academia, Praha 1999, s. 62-66.
- Semančík, M.:** Mauzóleum v Horných Obdokovciach, in: Architektura a urbanizmus 2007, č. 1-2, s. 55 a násl.
- Scheidl, I.:** Architektenlexikon Wien 1880-1945, heslo Emil Bressler, <http://www.azw.at>
- Smutný, B.:** Velkostatek Jevišovice 1582 – 1944, Fond F 54, Inventář, úvod, MZA 1994.
- Trmač, M.:** Jean Louis Raduit de Souches, úspěšný obhájce Brna proti Švédům, jeho původ, potomci a dědicové na Moravě, Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, 4. řada, Praha 1976.
- Wolny, G.:** Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, III. Band, Znaimer Kreis, Brno 1837(druhé vydání 1846), s. 250-260.
- Zatloukal, P.:** Historismus, Architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku, Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci Oblastní galerie výtvarného umění, Olomouc 1986
: Brněnská architektura 1815 – 1915, Průvodce, Obecní dům Brno, NPÚ, územní pracoviště Brno, Brno 2006.
: Příběhy dlouhého století – architektura let 1750 – 1918 na Moravě a ve Slezsku, Muzeum umění Olomouc ve spolupráci se SPÚ v Brně, Olomouc 2002.

C) Časopisy a články:

- Architektonische Rundschau**, čís. 2, roč. 1886, sešit č. 9.
- Bressler, E.:** Neubauten und Concurrenzen, roč. 1896 – 1902, Band II. –VIII., Wien.

-Der Architekt, číslo 2, roč. 1896, s. 53, obr. č. 6.

-Krouťvor, J.: Fenomén historismu. In: Umění a řemesla, 1976, č. 3, s. 46-56.

-Schölermann, W.: Neuere Wiener Architektur (Ausgangsportal auf der Jubiläumsausstellung im Prater) in: Deutsche Kunst und Dekoration, č. 2, 1898, sešit 11, s. 202.